

TERVEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ KUTATÁSOK 105.

Témavezető: Kozma Tamás

11125

FORRAY R. KATALIN

ISKOLÁZÁSI MAGATARTÁSOK

KOMÁROM MEGYÉBEN

Kézirat

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET, 1985. DECEMBER

Szerkesztette: Kozma Tamás

Készült: az Oktatáskutató Intézet nyomdájában

Példányszám: 69

ISSN 0230-7189

TARTALOM

	oldal
BEVEZETÉS	5
A TOVÁBBTANULÁSI SZÁNDÉKOK TÁRSADALMI-TERÜLETI ÖSSZEFÜGGÉSEI	8
A települési feltételek és iskolaválasztás kapcsolatai	8
A települési feltételek és a továbbtanulási igények közötti összefüggések rendszere	20
A KÖZÉPFOKU ISKOLÁK TERÜLETI-TÁRSADALMI MEGHA- TÁROZOTTSÁGA	51
A tényleges továbbtanulás és az intézményi rendszer strukturáltsága	51
A települési környezet, a beiskolázási körzet és az iskolák önmeghatározása	61
ÖSSZEFOGLALÁS	91
JEGYZETEK	94
FORRÁSOK	98
FÜGGELÉK	99

Táblázat

oldal

I/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a lakóhely lélekszáma szerint /abszolút számban/.....	100
I/b	/%-ban/.....	101
II/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a lakóhelyen az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya szerint /abszolút számban/.....	102
II/b	/%-ban/.....	103
III/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása az általános iskolai végzettségűek aránya szerint	
III/b	/abszolút számban/.....	104
	/%-ban/.....	105
IV/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a szakmunkás végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/.....	106
IV/b	/%-ban/.....	107
V/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a középiskolai végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/.....	108
V/b	/%-ban/.....	109
VI/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a felsőfokú végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/.....	110
VI/b	/%-ban/.....	111
VII/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása az iparban foglalkoztatottak aránya szerint /abszolút számban/.....	112
VII/b	/%-ban/.....	113
VIII/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya szerint /abszolút számban/.....	114
VIII/b	/%-ban/.....	115
IX/a	A továbbtanulási szándékok megoszlása a nem anyagi ágazatokban foglalkoztatottak aránya szerint /abszolút számban/.....	116
IX/b	/%-ban/.....	117
X.	A középfokú oktatásban résztvevő tanulók száma Komárom megyében, 1983.....	118
XI.	A szakközépiskolai tanulók szakirányok szerinti megoszlása Komárom megyében, 1983.....	119
XII.	Az I. éves szakmunkástanulók létszáma szakmacsoportonként Komárom megyében, 1983.....	120
XIII.	Felvételi vizsgaeredmények Komárom megyében...	122

BEVEZETÉS

Munkámban azért igyekszem nyomon követni a nyolcadikosok iskola-választásait és nem-választásait, hogy ebben és a következő évtizedben pontosabban tudjuk elképzelni a választások fő tendenciáit, a választások mögött rejlő gazdasági-társadalmi és kulturális tényezőket. Ebbe a skálába a szülők iskolai végzettségétől a lakóhely jellemzőin keresztül tizen-négy éves gyerekek gyakran tétova elképzeléséig mindent igyekszem beleérteni.

Ez a munkaanyag azért nem tartalmaz egy sor alapvető információt, mert az elemzés egy hosszabb ideje tartó vizsgálatssorozat egyik része. Az olvasó előző beszámolóimból kaphat képet a kiinduló adatfeldolgozásokról, módszerekről. Dolgozatom egyrészt azoknak az elemzéseknek a sorába illeszkedik bele, amelyet Komárom megye településeinek gazdasági-társadalmi feltételrendszeréről, e társadalmi-gazdasági, kulturális folyamatokról készítettünk.¹ Másrészt azoknak az ökológiai elemzéseknek, vizsgálatoknak a sorába, melyek az egyes lakossági csoportok iskoláival kapcsolatos igényeit, magatartásait kísérelte meg a lakóhelyi környezet feltételeivel összefüggésben értelmezni.²

A következőkben arra keresek választ, milyen összefüggések mutathatók ki egyes települési-lakóhelyi jellemzők és a középfokú továbbtanulás választott szakirányai között, s hogyan jelentkeznek, értelmeződnek ezek a döntések a középfokú iskolákban. Az első kérdéskört statisztikák, az utóbbit az

iskolák vezetőivel készített interjúk alapján tárgyalom. Azt a hipotézist vizsgálom meg, hogy a területi-társadalmi meghatározottságok befolyást gyakorolnak a továbbtanulási igényekre, s ezek hatása a döntés által érintett középfokú iskolákban is - tudva-tudatlan - megjelenik, azaz a középfokú iskolák maguk is hordozóivá válnak a területi-társadalmi különbségeknek. Feltételezem továbbá, hogy a lakóhelyi feltételek nem egyformán befolyásolják a fiúkat és a lányokat. Ez az egyik oka a fiúk és a lányok eltérő iskolázási igényeinek, melyeknek következményei a középiskolában, továbbmenve a felsőoktatásban, a foglalkoztatási szerkezetben is megjelennek.

Az elemzést egyetlen megye adatain végeztem, így a minta semmiképpen nem nevezhető reprezentatívnak. Másfelől azonban - ami a megyét illeti - teljeskörű a minta; az a kérdés fogalmazható meg, mennyiben tükörképe egy megye, ez a megye az országnak. Jóllehet tükörképként valószínűleg aligha fogható fel, mégis úgy gondolom, hogy az itt talált összefüggések ilyen vagy hasonló formában az ország más területein is megjelennek. A megye viszonylag nagyfokú városiasodottsága, iparosodottsága alapján úgy vélhetjük, a területi-társadalmi egyenetlenségek kisebb mértékben befolyásolják az iskolázási igényeket, mint az ország más területein. De még ezek az eltérések is "elegendőek" arra, hogy meglehetősen különböző arculatú területek rajzolódjanak ki, s joggal feltételezhető, hogy hatásuk kimutatható a tizennégy évesek továbbtanulási választásaiban. A megye gazdasági sajátossága iparának bizonyos egysíkúsága, s ennek alapján feltételezni lehet, hogy a

fiúk és a lányok választásaiban legalább olyan eltéréseket találunk, mint az ország többoldalúan iparosodott vagy éppen egyáltalán nem iparosodott térségein.

A TOVÁBBTANULÁSI SZÁNDÉKOK TÁRSADALMI-TERÜLETI ÖSSZEFÜGGÉSEI

A települési feltételek és az iskolaválasztás kapcsolatai

A statisztikai elemzést az OTTIR adatbázisából származó Komárom megyei adatokon végeztem, az adatbázist kiegészítve a megye általános iskolásainak 1983-as továbbtanulási statisztikáival.³

Az 1983-as tanévben Komárom megye 55 településében volt felső tagozattal is rendelkező általános iskola, amelyek több mint 4000 nyolcadikos továbbtanulási szándékairól készítettek összesítőt. Az elemzést ezen az 55 településen végeztem. A megye nyolcadikosai 72 településén laknak, azaz 17 olyan település van, amely csupán lakóhely, de nem iskolahely. /A statisztika feldolgozásban ez úgy jelent volna meg, hogy 17 településen valamennyi továbbtanulási adat értékkel rendelkező "0", ami súlyosan torzította volna az eredményeket, s ezen kívül a valóságot sem fedte volna. Elvileg elképzelhető olyan település, ahol nincsen éppen nyolcadikos, de az nem, hogy a nyolcadikosok ne döntsenek továbbtanulásukról /a tovább nem tanulás is döntés!/. A felhasznált továbbtanulási statisztikákat iskolánként készítik, nem pedig a tanulók lakóhelye szerint, így összevonni csak a székhelytelepülés szerint, nem pedig a tanulók lakóhelye szerint lehetséges./

Az adatokat három lépésben vizsgálom meg. A továbbtanulási adatokat függő változókként értelmezve először megoszlásukat elemzem az OTTIR-adatbázis néhány olyan mutatója

alapján, amelyek feltételezéseim szerint legnagyobb befolyást gyakorolják alakulásukra: a lakóhely lélekszáma, iskolázottsága és foglalkozási szerkezete. A következő lépésben több változó egymás közötti kapcsolatait elemzem korrelációs számítás segítségével, majd faktoranalízis felhasználásával vizsgálom azokat az összefüggéseket, amelyek a továbbtanulási törekvések és a lakóhelyi környezet elemei között mutatkoznak, és bizonyos magyarázatul szolgálhatnak.*

A továbbtanulási szándékok megoszlása a megyében hasonlít az országos arányokhoz. Itt valamivel kevesebben választják a gimnáziumot, többen a szakközépiskolát és a szakmunkásképzőt mint az országos átlag - különbségek azonban nem jelentősek.

A fiúkat és a lányokat egymással összehasonlítva rendkívül éles eltéréseket találunk /1. táblázat/. Mindenekelőtt a gimnázium választásában mutatkozik különbség: kétszer annyi lány, mint fiú választja ezt az iskolatípust. Ugyanez állapítható meg a továbbtanulni nem szándékozók nemek szerinti arányairól. A szakmunkásképzés választásának gyakorisága is - értelemszerűen - eltérő, jóllehet a különbség mértékét csökkentti, hogy szakiskolába kizárólag lányok jelentkeznek.

A szakirány kiválasztása talán még inkább nem-specifikus, mint az iskolatípusé. A fiúk a szakközépiskolai képzésen és a szakmunkásképzésen belül is az anyagi ágazatokat részesítik előnyben: 90 %-uk ipari és mezőgazdasági irányú

---

* A számítógépes feldolgozást Hoffer János végezte, akinek munkájáért itt mondok köszönetet.

1. táblázat

A nyolcadikosok továbbtanulási szándék szerinti megoszlása

Komárom megyében, 1983

%

	Lány	Piú	Össz.
Gimnázium	24,8	12,3	18,4
Szakközépiskola	32,4	29,6	31,0
Ebből:			
szakmunkásképzési célú	7,3	46,5	26,4
középfokú képzési célú /ip. mg./	9,2	43,6	25,9
egyéb nem anyagi ágazatokban képző	83,5	9,9	47,7
Szakközépisk. össz.	100,0	100,0	100,0
Szakmunkásképző	31,6	56,2	44,1
Ebből:			
ipari	41,1	81,4	67,2
mezőgazd.	8,7	10,8	10,1
keresk.	50,2	7,8	22,7
Szakmunk. össz.	100,0	100,0	100,0
Szakiskola	7,1	0,0	3,5
Nem tanul tovább	4,1	1,9	3,0
Összesen	100,0	100,0	100,0
N =	2 101	2 177	4 278

szakjellegű képzést választott. A lányokra ennek a fordítottja az érvényes: a szakközépiskolai képzési programok közül jó négyötödük a nem anyagi ágazatokat /egészségügyi, közgazdasági, óvónői/ választja, a szakmunkásképzési programok közül felük ugyancsak a szolgáltatóit /kereskedelmi/, s ide sorolhatjuk a szakiskolát is /gyors-gépíró, egészségügyi/.

Az adatok két tendencia együttes jelenlétét tükrözik. Egy újabb, korunkban kibontakozó folyamat a két nem elhelyezkedése az iskolarendszer vertikális struktúrájában, ahol a fiúk hagyományos pozícióit a lányok foglalják el a magasabb képzettséget biztosító iskolatípusokban. Hagyományosabb a két nem elhelyezkedése az iskolarendszer horizontális szerkezetében, ahol élesen elkülönülnek a férfi és a női szakirányok. Ez a kettősség nem speciálisan magyar jelenség. Härnqvist⁴ nemzetközi adatokat összehasonlítva kiemeli, hogy a szakirányok kiválasztásában makacsabban konzerválódik a nemek közötti különbség, mint az iskolázottsági szintben. A fejlett ipari országokban különösen a modern elektronika térhódítása nyomán megújuló erőfeszítéseket tesznek /és nemcsak a feminista színezetű mozgalmak/ arra, hogy a lányokat a "hagyományos" férfiszakmák felé irányítsák /sokhelyütt például külön programokat szerveznek a lányok számára, hogy felkeltsék érdeklődésüket a számítógép alkalmazása iránt/.

Bár önmagában örvendetes a nők iskolázottságának dinamikus emelkedése, az újabb egyenlőtlenség keletkezése és erősödése már ma is érzékelhető oktatáspolitikai, sőt társadalmi feszültségek kiváltója lehet.⁵

A következőkben néhány, a hipotézis szempontjából ki-

emelkedő mutató szempontjából vizsgálom meg a továbbtanulási szándékok megoszlását.

A lakóhely /az iskolaszékhely/ népességének száma közismerten az egyik "legerősebb" társadalmi-területi mutató. A lélekszám ugyanis összefügg a városiasság mértékével, a rendelkezésre álló iskolák választékával, a lakosság iskolázottság, és foglalkozás szerinti összetételével. Az összefüggés természetesen nem determinisztikus, és az általános iskolával rendelkező Komárom megyei települések viszonylag kis mintáján még kevésbé mondható annak. /A jelentkezők abszolút számát és százalékos megoszlását tartalmazó kontingenciátáblázatokat a függelékben közlöm./

A középiskolába jelentkezők száma csaknem lineárisan növekszik a településlélekszámmal, ez az összefüggés csak a legnagyobb Komárom megyei város - Tatabánya - esetében nem érvényesül; a középiskolába jelentkezők aránya a csúcsot a középvárosokban éri el. Még inkább így van ez, ha csak a gimnáziumba törekvőket vesszük szemügyre. E csoportok ellentétének két másik látszik: a szakmunkásképzést választók és a továbbtanulni nem kívánók. Mindkét csoport aránya csökken a településlélekszám növekedésével, míg a gimnáziumot választóké növekszik. A kapcsolat jellegét főként a lányok iskolaválasztása alakítja ki. A fiúk a településnagyságtól szinte függetlenül alacsony arányban törekszenek gimnáziumba, s magas arányban szakmunkásképzésbe. /Kivétel a három középváros, amely a megye nyolcadikosainak mintegy negyedét adja./ Ennek alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a gimnázium iránt annál nagyobb és a szakmunkásképzés iránt annál kisebb az érdeklő-

dés, mennél több lakosú az iskola székhelye, a tanulók lakóhelye.

A szakközépiskola kevésbé polarizálja a választásokat. A szakközépiskolába törekvés aránya is növekszik némiképp a településnagysággal együtt, ám itt kivételek is vannak. Talán éppen itt kereshetjük a szakközépiskolai képzési kínálat földrajzi közelségének, hozzáférhetőségének hatását.

A szakközépiskolába és a szakmunkásképzésbe törekvők megoszlását szakirány szerint vizsgálva gyakorlatilag nem találunk összefüggést a településnagysággal. Ez is amellettszól, hogy a szakirány választását a nemi hovatartozás befolyásolja, a településnagyság azonban nem. Az e fejezetben áttekintett többi települési változó között sincs olyan, amely alapján elrendezhető lenne a konkrét szakirány választása. Ezért a továbbiakban erre az összefüggésre nem térek ki.

A településeket a népesség iskolázottságának egyes mutatói alapján csoportosítva hasonló összefüggések bontakoznak ki, sőt a különbségek élesebbek, mint az előző csoportosításban, és itt magyarázatot találhatunk arra is, hogy a településlélekszám növekedésével miért csak egy szintig tartott lépést a középiskolába jelentkezők arányának növekedése /azaz a megyeszékhely, a legnépesebb település megoszlásai inkább a kisebb lélekszámúakhoz hasonlítottak/.

Bár az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya minden településen viszonylag alacsony, mégis a 3 %-nál alacsonyabb és a 4 4 %-nál magasabb arányok között képzett csoportokban érzékelhető különbségek vannak a

nyolcadikosok továbbtanulási törekvéseiben. Legegyértelműbb a továbbtanulni nem szándékozók arányának növekedése azokban a településcsoportokban, ahol viszonylag sok az igen alacsonyan iskolázott lakos. Az alacsonyan iskolázott népesség 4 százaléknyi növekedése a tovább nem tanulók arányának 1-5 %-os növekedésével jár együtt. A küszöböt a lányoknál a 3,6 %, a fiúknál a 4,4 % jelenti. Ha ennél magasabb az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők aránya, jelentősen gyakoribbá válik a tizennégy évesek körében a tovább nem tanulás. A küszöbérték eltérése azt fejezheti ki, hogy az igen alacsonyan képzett lakosság több készséget mutat arra, hogy fiait középfokon taníttassa, mint hogy lányait. /Ez nem ellentétes azzal, hogy az iskolázottabb lakosság lányait hosszabb képzési idejű iskolába küldi./ A középfokon tovább nem tanulók közötti, nemek szerinti különbségek gyökere éppen e dimenzióban, a legalacsonyabban képzett lakosság dimenziójában kereshetők.

Ha a befejezett általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya szempontjából vizsgáljuk meg a továbbtanulási szándékokat, a megoszlások már nem ilyen egyértelműek. Ez az azal magyarázható, hogy e népesség arányának kialakulásában szerepe van az általános iskolánál magasabb és alacsonyabb végzettségűek hányadának egyaránt. Ezért a továbbtanulási szándékok ott árulkodnak alacsonyabb igényszintről, ahol igen sok és ahol igen kevés embernek a legmagasabb iskolai végzettsége a nyolc osztály.

A közép- és a felsőfokú végzettségűek aránya alapján alkotott településcsoportokban a nyolcadikosok továbbtanulási szándék szerinti megoszlása sok szempontból éppen ellen-

tettje annak, amit az általános iskolánál alacsonyabb végzettségűek aránya alapján megfigyelhetünk. A magasabb végzettségűek sokasodásával növekszik a gimnáziumban, általában a középiskolában, csökken a szakmunkásképzésben továbbtanulni szándékozók és a tovább nem tanulók aránya. De míg az előbbi szempont szerint vizsgálva, legdifferenciáltabbnak a tovább nem tanulók arányának alakulása látszott, az utóbbi szempontokból a tovább nem tanulók közötti eltérések kevésbé élesek. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy az általános iskolánál alacsonyabb végzettségű népesség településen belüli arányából a tovább nem tanulókra, a magasabb végzettségűek arányából a középiskolában továbbtanulókra lehet inkább következtetni. /A korrelációs számítások ezt az összefüggést megerősítik./

A magasabb iskolai végzettségűek arányában is van egy küszöb, amely felett jelentős változás érzékelhető. Abban a településcsoportban, ahol a középiskolai végzettséggel rendelkezők részesedése 16 %-on, a felsőfokú oklevéllel rendelkezőké 5 %-on felül van, ugrásszerűen megnő a gimnáziumba jelentkezők aránya /a középiskolába jelentkezők összesített aránya csak mérsékelten nő, mert ezeken a helyeken kevesebben jelentkeznek szakközépiskolába/, s a növekedés egyaránt megjelenik a fiúk és a lányok csoportjában. Ez azt sugallja, hogy a magasabban iskolázott népesség tömörülése elérhet egy olyan szintet, amely felett - kis túlzással - minőségileg más igények jelentkeznek a továbbtanulás iránt. Ez a más minőség a felsőfokú továbbtanulásra felkészítő, általánosan képző iskolatípusnak a szakképző iskolatípusokkal, illetve a középis-

kolának egyéb középfokú oktatási intézményekkel szembeni /persze csak viszonylagos/ preferálásában jut kifejezésre. Ha az érettségizettek aránya alapján létrejött "skála" két egymás után következő településcsoportját hasonlítjuk össze, jól látható ennek a küszöbnek az átlépése:

- ahol a középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya 13-16 % között van, ott a továbbtanulni szándékozó
  - fiúk 11,6 %-a, a lányok 25,8 %-a jelentkezik gimnáziumba;
  - fiúk 43,9 %-a, a lányok 62,3 %-a jelentkezik középiskolába;
- ahol a középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya 16 % fölöött van, ott a továbbtanulni szándékozó
  - fiúk 19,3 %-a, a lányok 33,0 %-a jelentkezik gimnáziumba;
  - fiúk 49,5 %-a, a lányok 65,3 %-a jelentkezik középiskolába

Hasonló, bár talán nem ennyire éles különbségek mutatkoznak a felsőfokú végzettségűek aránya alapján kialakított településcsoportok között is. Mint hivatkozott Komárom megyei elemzéseinkben tárgyaltuk, a megyeszékhely éppen ebben, a továbbtanulási törekvések szempontjából fontos dimenzióban marad el a megye kisebb, harmonikusabban fejlődött városaitól, s ezért volt a lakosságszám alapján képzett csoportokban a továbbtanulási szándékok megoszlása nehezebben értelmezhető. /Ez egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a szociológiai kutatásokban szokásos egydimenziós településbesorolás félrevezető lehet; Komárom megye helyzete speciális, de nem kivételes az országban./

Egy további iskolázottsági változó, a szakmunkásvégzettséggel rendelkezők aránya egy másik, bár az iskolázottsággal összefüggő területre vezet át: a foglalkozási szerke-

zethez. Ebből a szempontból a nyolcadikosoknak három csoportja rajzolódik ki élesen: a gimnáziumba és a szakmunkásképzésbe jelentkező fiúk és a szakiskolába jelentkező lányok csoportja. Az előbbinek az aránya jelentősen csökken, az utóbbiaké a szakmunkások településen belüli arányával párhuzamosan növekszik. Másképpen fogalmazva mennél inkább meghatározó csoport a lakóhelyen a szakmunkásoké, annál kevesebb fiú jelentkezik onnan gimnáziumba, viszont annál több törekszik szakmunkásképzőbe, s a lányok között pedig kiugróan sokan kívánnak szakiskolában képzettséget szerezni. Feltevendő továbbá, hogy ebből a szempontból csoportosítva a településeket, alig van tendenciaszerű változás a továbbtanulni nem szándékozók arányában.

A korábbi Komárom megyei elemzések alapján feltételezni lehetett, hogy ebben a sajátos gazdasági szerkezetű megyében a foglalkoztatottak népgazdasági ágazatok szerinti megoszlása statisztikailag is kimutatható befolyást gyakorol a tizennégy évesek továbbtanulási szándékaira. Arra gondoltam ugyanis, hogy egy megyében, ahol az iparnak néhány ágazata határozza meg a települések egyik csoportját /a bányásztelepülésekről és a Duna-mente ipari sávjáról van szó/, a mezőgazdaság a településeknek egy további csoportját /zömmel a történelmi Komárom megye települései/, a nem anyagi ágazatok pedig egy harmadikat /a Duna-kanyar és a Pilis üdülőtérsei/, ott a továbbtanulás választott irányában is reprodukálódnak ezek a jellemzők. A foglalkoztatottak e három csoportjának aránya alapján is megvizsgáltam tehát a továbbtanulási szándékok megoszlását. A megoszlásokat azonban - ellentétben az

iskolázottság szerintiekkel - nehéz egyértelműen interpretálni. Ugy tűnik, hogy akár az iparban, akár a mezőgazdaságban foglalkoztatottak településen belüli arányát vizsgáljuk, a "túlságosan" alacsony és a "túlságosan" magas arányok egyaránt a középfokú továbbtanulás "rosszabb" minőségével járnak együtt: a gimnáziumba, a középiskolába törekvés ritkábbá válásával. Egyetlen élesen kirajzolódó eltérés emelhető ki. Ahol a népességben az ipari foglalkoztatottak igen alacsony /30 %-on aluli/ és a mezőgazdasági keresők igen magas 50 %-on felüli/ arányban vannak képviselve, ott kiugróan sok a továbbtanulni nem szándékozó. Ez - egyéb adatok mellett - egyértelműen utal arra, hogy a rövid idejű iskolázás, a szakképzés hiánya hagyományosan agrár - környezetekben jellemző, öröklődő kulturális magatartás.

A foglalkoztatottak ágazatok szerinti megoszlásának mutatói közül egyedül a nem anyagi ágazatokban dolgozók aránya alapján jelentkeznek lineáris eltérések a továbbtanulási törekvésekben. Ez feltételezhetően e foglalkozási csoport magasabb iskolázottságával függ össze. Hogy azonban mégsem egyszerű azonosságról van szó /azaz e foglalkozási csoportot nem lehet a középfokon vagy felső fokon képzettekkel azonosítani/ arra utal az, hogy a szakmunkásképzésbe törekvők és továbbtanulni nem szándékozók aránya csökken párhuzamosan a terciér szektorban foglalkoztatottak arányának növekedésével. Nem mondható tehát egyértelműen, hogy mennél inkább a terciér szektor határozza meg a település foglalkozási szerkezetét annál több a gimnáziumba, vagy a szakközépiskolába jelentkező /összesítve persze érvényes ez a kapcsolat/, de az megál-

lapítható, hogy mind a fiúknál, mind a lányoknál csökken a szakmunkásképzés iránti érdeklődés.

Összegezve a fentieket úgy tűnik, mintha minden egyes iskolázottsági szint a megfelelő továbbtanulási szándék gyakoriságának mutatója lenne - jóllehet nem egyforma erősségű, és nem egyformán érinti a lányokat és a fiúkat. Az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya alapján a továbbtanulásra nem jelentkezők csoportjai rajzolódnak ki legélesebben, a szakmunkásvégzettségűek aránya alapján a szakmunkásképzőbe törekvő fiúk és a szakiskolába jelentkező lányok csoportjai, a közép- és felsőfokú végzettségűek részesedése alapján a gymnasiumba és a középiskolába jelentkezőké. Ha e változókat a lakóhelyek típusképző ismervénként értelmezzük, akkor "jósolni" lehet, honnan várható az egyes középfokú iskolatípusok utánpótlásának jelentős része, melyek lesznek a következő nemzedék társadalmi elhelyezkedésének fő színterei.

Az elmúlt évtized néhány kutatása a társadalmi szerkezet átalakulásának, az intergenerációs és intragenerációs mobilitásnak a lassulását mutatta be.⁶ Ebben az adatfeldolgozásban - legalábbis egy megyében - az tűnt ki, hogy többirányú és komplex összefüggésrendszer található a település különböző jellemzői és a lakosság iskolázottsági és foglalkozásbeli jellemzői között. Éppen ezért /jóllehet nem általános érvénnyel/ azt lehet feltételezni, hogy nem pusztán arról van szó, hogy az intenzív növekedési pályára való átállás oka vagy következménye a mobilitás lelassulásának, hanem arról is, hogy a folyamat másik arca a települések profiljának, lakossági struktúrájának kikristályosodása. Ez a kikristályoso-

dás lehetővé teszi a következtetést, hogy csoportok, rétegek határainál sorompók ereszkednek le. A sorompók nem csupán nevelésszociológiai, statisztikai absztrakciók, hanem települések közigazgatási határainál szinte szemmel láthatóan megjelenő társadalmi tények. Ezért a nyolcvanas években az exkluzivitás /a lehetőségek kizárása értelmében/ megkettőzöttségéről beszélhetünk. Már nemcsak a csoportthovatartozás, hanem a lakóhely is meghatározó erőt jelent az iskolázással kapcsolatban, ami egyúttal a mai tizennégy évesek jövőbeni társadalmi helyét és lakóhelyét is kijelöli.⁷ Ezért tartom elgondolkasztatónak, hogy a szerkezeti változások lassulása, a kikristályosodási folyamat, a települések arculatának stabilizálódása egyfajta rigiditással, megmerevedéssel jár együtt, vagyis egyenesen azt feltételezhetjük, hogy a jelenlegi állapotok /legalábbis a vizsgált változók zömét illetően/ jelentős külső beavatkozás elmaradása esetén egyszerűen konzerválódnak.

A települési feltételek és a továbbtanulási igények közötti összefüggések rendszere

Az elemzés további lépésében a települési változók és a továbbtanulási szándékok közötti kapcsolatok rendszerét vizsgáltam meg. /Az értelmezésben nagy segítségemre volt Semjén András tanulmánya./⁸

Először mintegy 60 változó eloszlását vizsgáltuk meg a települések teljes /72 település/, majd szűkített /55 település/ mintáján. A szélsőségesen aszimmetrikus, nem túlzot-

tan jelentős magyarázó erejű mutatókat a további feldolgozásból kihagytuk: néhány foglalkoztatottsági és ellátottsági mutatóról volt szó. Továbbá összevontunk olyanokat, amelyek erre tartalmilag lehetőséget adtak: a továbbtanulási irányok néhány csoportját. /A hipotézis vizsgálata szempontjából például fontos lett volna, ha a továbbtanulni nem szándékozók arányát nemek szerint is szerepeltetjük, az így kapott megoszlások azonban túlságosan aszimmetrikusak voltak, ezért csak az összes tanulóra vonatkozó adatokat vizsgáltuk./ Így végezetül 45 mutatóval dolgoztunk, amelyek közül 22 a települési feltételekre vonatkozik, 23 pedig a továbbtanulási szándékokra. Egyes mutatók megoszlásában még fennmaradt, az adathiányból származó aszimmetriát úgy csökkentettük, hogy ezeket a "0"-kat /a BMDP-programcsomag lehetőségeivel élve/ MISSING-ként kezeltük. Mindezek eredményeképpen sikerült olyan megközelítően normális eloszlásokat kapnunk, amelyek eleget tesznek az alkalmazott matematikai-statisztikai módszerek követelményeinek.

A felhasznált mutatókat a jobb áttekinthetőség kedvéért tartalmi blokkokban foglalom össze. /A blokkok elnevezései az elemzésben nem játszottak szerepet./

Népesedési mutatók

OVKOR - óvodáskorúak /3-5 évesek/ aránya a népességben

KIKOR - a középiskoláskorúak /14-17 évesek/ aránya a népességben

ÖKOR - az idősek /60 éven felül/ aránya a népességben

ODAVÁND - a beköltözők aránya

ELVÁND - az elköltözők aránya

Iskolázottsági mutatók

- ÁLTALVÉG - az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya a 15-x éves népességben
- ÁLTVÉG - az általános iskolai végzettségűek aránya a 15-x éves népességben
- SZMVÉG - a szakmunkásképzőt végzettek aránya a 15-x éves népességben
- KÖZÉPVÉG - a középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a 18-x éves népességben
- FELSŐVÉG - a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 24-x éves népességben
- ATLÉVF - az elvégzett osztályok átlagos száma

Foglalkoztatottsági mutatók

- AKTIVQ - az aktív keresők aránya a népességben
- IPAKTQ - az ipari keresők aránya az aktív keresők között
- MGAKTQ - a mezőgazdasági keresők aránya az aktív keresők között
- NAAKTQ - a nem anyagi ágazatokban foglalkoztatottak aránya az aktív keresők között
- SZAKBEQ - a szak- és betanított munkások aránya az aktív keresők között
- SEGÉDMQ - a segédmunkások aránya az aktív keresők között
- NEMFIZQ - a nem fizikai dolgozók aránya az aktív keresők között

Ellátottsági mutatók

- OVISQ - az óvodába járók aránya a óvodáskorúak között
OVSZEM - az egy óvónőre jutó óvodások száma
TANSZ - az általános iskolai tanulók aránya a népességben
ÁLTSZEM - az egy pedagógusra jutó általános iskolai tanulók száma
KÖRORV - az egy körzeti orvosra jutó lakosok száma

A továbbtanulási szándékok mutatói

- LGIMN - a gimnáziumba jelentkező lányok aránya a nyolcadikos lányok között
LSZKÖZÉP - a szakközépiskolába jelentkező lányok aránya
LEGYÉB - a nem anyagi ágazatokban /közgazdasági, építészeti, művészeti/ képző szakközépiskolába jelentkező lányok aránya
LSZMUNK - a szakmunkásképzésbe jelentkező lányok aránya
LIPSZM - az ipari szakmunkástanulónak jelentkező lányok aránya
LKERSZM - a kereskedelmi szakmunkástanulónak jelentkező lányok aránya
FGIMN - a gimnáziumba jelentkező fiúk aránya a nyolcadikos fiúk között
FSZKÖZÉP - a szakközépiskolába jelentkező fiúk aránya
FSZMCÉL - a szakmunkásképzési célú szakközépiskolába jelentkezett fiúk aránya
FKFOKCÉL - a középfokú képzési célú szakközépiskolába jelentkezett fiúk aránya
FSZMUNK - a szakmunkástanulónak jelentkezett fiúk aránya

- FIPSZM - az ipari szakmunkástanulónak jelentkezett fiúk aránya
- ÖGIMN - a gimnáziumba jelentkezettek aránya a nyolcadikosok között
- ÖSZKÖZÉP - a szakközépiskolába jelentkezettek aránya
- ÖSZMCÉL - a szakmunkásképzési célú szakközépiskolába jelentkezettek aránya
- ÖKFOKCÉL - középfokú képzési célú szakközépiskolába jelentkezettek aránya
- ÖEGYÉB - nem anyagi ágazatokban képző szakközépiskolába jelentkezettek aránya
- ÖSZMUNK - szakmunkástanulónak jelentkezettek aránya
- ÖIPSZM - ipari szakmunkástanulónak jelentkezettek aránya
- ÖMGSZM - mezőgazdasági szakmunkástanulónak jelentkezettek aránya
- ÖKERSZM - kereskedelmi szakmunkástanulónak jelentkezettek aránya
- ÖNEMTAN - továbbtanulásra nem jelentkezettek aránya

A 45 változó közötti kapcsolatok rendszerét korrelációs számítás segítségével vizsgáltuk meg. Ekkora elemszámnál a 0,27-nél nagyobb értékek jeleznek szignifikánsan létező kapcsolatokat / $p < 0,05$ szinten/. A 45 változó között nincsen olyan, amelynek egyetlen másikkal sem lenne legalább egy ilyen, vagy ennél szorosabb kapcsolata, tehát nincs olyan változó, amit a korrelációs számítás alapján érdemes lenne kihagyni az elemzésből.

A változórendszer belső korreláltsága eléggé kismér-

tékű: a 990 lehetséges páronként kapcsolat közül 234-nek a szorossága haladja meg a fenti értéket, ezek közül erősnek /0,70 fölötti abszolút érték fölött/ mondható 22 kapcsolat. A legerősebb korrelációs kapcsolatokat három mutató-blokkban találtunk. /2. táblázat^{*}/

Nem meglepő - a szociológiai szakirodalomból jól ismert összefüggés -, hogy az iskolázottság színvonalát jelző mutatók részben egymással, részben a foglalkoztatottságéval, s az utóbbiak is egymás között vannak szoros kapcsolatban. Nem érdektelen azonban részletesebben is megvizsgálni ezeket a kapcsolatokat.

A középiskolát és a főiskolát végzettek aránya pozitívan, az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya negatívan korrelál az elvégzett osztályok átlagos számával. Ez az összefüggés azért nem mondható triviálisnak, mert az iskolázottsági változók között szerepel az a népesség is, amelynek legmagasabb iskolai végzettsége az általános iskola, illetve a szakmunkásképző. Ugy tűnik, hogy - legalábbis ami Komárom megyét - illeti, nem ez a kétféle befejezett képzés határozza meg legmarkánsabban a települések iskolázottsági profilját, hanem a legmagasabb, illetve a szélsőségesen alacsony iskolázottságúak részesedése.

A felső- és középfokú végzettségűek területi-társadalmi és egyéb szempontú megoszlására viszonylag sok figyelem irányul, az általános iskolánál kevesebbet végzetteket az

---

* Terjedelmi okok miatt csak a legerősebb korrelációkat mutatom be.

2. táblázat

A legerősebb korrelációs kapcsolatok*

	ÁLTALVÉG	KÖZÉPVÉG	FELSŐVÉG	ÁTLÉVF	IPAKTQ	NEMFM
KÖZÉPVÉG	-.83					
FELSŐVÉG	-.75	-.81				
ÁTLÉVF	-.94	-.93	-.81			
MGAKTQ					-.84	
SZAKBEQ			-.70			-.73
NEMFIZQ	-.81	-.95	-.92	-.88		

	ODAVÁND	FSZMCÉL	FKFOKCÉL	LGIMN	LSZKÖZÉP	LEGYÉB
ELVÁND	-.95					
LEGYÉB					-.90	
ÖGIMN				-.85		
ÖSZKÖZÉP					-.75	
ÖSZMCÉL		-.95				
ÖKFOKCÉL			-.88			
ÖEGYÉB					-.80	-.90

* Terjedelmi okok miatt csak azokat a korrelációkat közlöm, amelyek értéke 0,70-nál magasabb. Az ezekből képzett determinációs együttható 50 %-nál nagyobb mértékű kölcsönös determináltságot jelez.

elemzések gyakran hagyják figyelmen kívül. Ez abban is megmutatkozik, hogy nincs hozzáférhető statisztika - legalábbis ismereteim szerint - azokról a népességmozgásokról, melyeknek eredményeképpen a szélsőségesen alacsony iskolázottságú lakosság kedvezőtlen adottságú kistelepüléseken koncentrálódik. /Tartalmilag a kutatási érdeklődés szelektivitása a fejlődés, az iskolázottság emelkedésének optimizmusát sugallja, marginálisnak és egyre jelentéktelenebbnek tűntetve fel egy még ma is súlyos társadalmi jelenséget. Ezt a megjegyzést nem kívülállóként teszem, hanem saját korábbi álláspontjának kritikájaképpen is./

A foglalkoztatottsági szerkezet változórendszerén belül erős kapcsolat tapasztalható a nem fizikai foglalkozásúak és a szak- és betanított munkások, valamint az ipari és a mezőgazdasági aktív keresők arányai között. Mindkét kapcsolat negatív irányú, azaz arra utalnak, hogy ezek a foglalkozási csoportok "zárják ki" egymást kölcsönösen: vagy ipari jellegű a település, akkor kevés a mezőgazdaságból élő, vagy fordítva; vagy a munkások aránya magas vagy a nem fizikai dolgozóké. /A nem anyagi ágazatokban dolgozók aránya csekélyebb szerepet játszik./ Az utóbbi változóknak erős kapcsolatai vannak az előbbi három iskolázottsági mutatóval is. A nem fizikai dolgozók magas aránya az általános iskolánál kevesebbet végzettek alacsony részesedésével, a közép- és felsőfokú iskolázottak magas arányával jár együtt, míg a szak- és betanított munkások magas aránya kizárja a felsőfokú végzettek nagyobb részesedését. A korrelációk alapján az állapítható meg, amit korábbi leírásainkban már hangsúlyoztunk:

meglehetősen élesen különülnek el a megyében azok a települések, amelyek a magasan iskolázott, szellemi-értelmiségi lakosságot tömörítik a munkástelepülésektől, s még ebben az ipari megyében is a települések meghatározó vonása maradhat a mezőgazdasági foglalkoztatottak magas részaránya.

Magas korrelációs együtthatókat találunk a különböző iskolatípust választók gyakoriságai között is. Ám igen szoros kapcsolat főként a lányok, illetve a lányok és az összes nyolcadikos iskolaválasztása között van. Ott jellemző az erős kapcsolat, ahol a lányok iskolaválasztása határozza meg az adott iskolatípus profilját: a gimnázium, a nem anyagi ágazatokban képző szakközépiskola /közgazdasági, egészségügyi, óvónői, művészeti/, s ezen kívül még a szakmunkásképző. Jóllehet Komárom megyében sem választja több lány a továbbtanulásnak ezt az útját, mint az országban általában, ám a kereskedelmi szakmunkásképzés, amely egyértelműen női szakirány, feltehetően erősen befolyásolja a szakmunkásképzést választók települések szerinti megoszlását. A fiúk továbbtanulási szándékai között ott van szoros kapcsolat, ahol az iskolatípust lényegében a fiúk határozzák meg: az ipari, mezőgazdasági szakmunkásképzési célú vagy középfokú képzési célú szakközépiskola vonatkozásában. Feltűnő, hogy egyetlen szorosabb kapcsolat sincsen a lányok és a fiúk iskolaválasztása között - amit pedig kézenfekvő lett volna feltételezni. S közepesen szorosak a kapcsolatok a népesség iskolázottsági, foglalkoztatottsági mutatói és az összes nyolcadikos iskolaválasztása között is.

Az ellátottsági mutatók, amelyek - az egy körzeti orvosra jutó lakosokat kivéve - az oktatási szféra adatait tartal-

mazzák, csak közepes és kisszámú korrelációt mutatnak a többivel. Ebből arra lehet következtetni, hogy ezek a fajlagos mutatók nincsenek szoros és közvetlen kapcsolatban a lakosság társadalmi, demográfiai összetételével, valamint a nyolcadikosok továbbtanulási szándékaival. Ezt a fajlagos mutatók belső sajátosságának lehet tulajdonítani. Feltételezhető, hogy a jó óvodai ellátottság /kislétszámú csoportok, az óvodába járók magas aránya/, a jó általános iskolai ellátottság /kislétszámú osztályok/ közvetett hatást gyakorol az iskolázási, a kulturális magatartásra, ám mind a jelenlegi adatok, mind a korábban végzett statisztikai elemzések azt mutatják, hogy az ellátottság fajlagos mutatóinak "jósága" elsősorban más tényezőkkel van szoros kapcsolatban: az óvodai, általános iskolai zsúfolt-ság a városok jellemzője, a kislétszámú óvodák, általános iskolák gyakran inkább az alacsony iskolázottságú, képzettségű lakosságot tömörítő településeken működnek, nemritkán a népesség fogyásának, elöregedésének következményei.

Szinte még azt is mondhatnánk - néhány esetben a negatív előjelű faktorpontok erre látszanak utalni - hogy a zsúfolt óvoda, iskola, a kedvezőtlen személyi feltételek "magyarázzák" az iskolázás iránti magasabb igényeket, hogyha nem tudnánk; nem magyarázatról, hanem a jelenségek együttes fel-lépéséről van szó, s a közös magyarázóelvet másutt kell keres-nünk /a körzetek nagyobb népsűrűségében, amely a magasabb is-kolázottságú, jobb foglalkozási szerkezetű városok jellemző-je/. Ám mivel még ez az együttjárás sem törvényszerű /a rossz, vagy viszonylag rossz személyi és dologi ellátottság nem vá-rosi privilégium, a településnagyság nem minden esetben jár

együtt a népesség arányosan magasabb iskolázottságával/, végül is ezek a mutatók a vártnál gyengébb magyarázó erejük.

Az elemzés következő szakaszában faktoranalízis segítségével rendeztük, tettük áttekinthetőbbé a korrelációs kapcsolatokat. /A faktoranalízist a BMDP-programcsomagban hozzáférhető főkomponens-analízissel végeztük./ A szórásnégyzet mintegy 80 %-ának magyarázatához 10 faktorra volt szükség. A faktorszám meglehetősen magasnak tűnik, s az teszi indokolttá, hogy a változórendszeren belüli kapcsolatok nem bizonyultak túlságosan erősnek. De ez is eleget tesz annak a "szabálynak", hogy ez eredeti változók számának negyede, harmada lehet a faktorok száma, s még a 10. faktornak is 1,5-nél magasabb a sajátértéke /3. táblázat/.

A változók kommunalitásait vizsgálva úgy látszik, hogy a rendszerben egyetlen, szinte függetlennek tekinthető mutató kapott helyet: a körzeti orvosi ellátottságé. Ezt a mutatót - értelemszerűen - a lakossági ellátottság fontos jellemzőjének tekintettem, s bátorított az is, hogy az elvi problémák ellenére /egy körzeti orvos sok esetben nem egyetlen, hanem több települést lát el/ Semjén vizsgálatában ez a változó erős korrelációban volt a modern, városias település jellemzőivel /4. táblázat/.

A következő táblázat /5. táblázat/ az első 10 faktor rotált és sorbarendeztett faktorsúlyait tartalmazza /a táblázaton csak a 0,25 feletti faktorsúlyok szerepelnek/.

Az összefüggések alapján azt gondolom, hogy az adatok a lakosság iskolázási igényeit mérik. Feltételezem, hogy az elemzett 45 változó konzisztens, és közvetve vagy közvetle-

3. táblázat

Tíz faktor sajátértékei és az általuk megmagyarázott
szórásnégyzet-arány

FAKTOR	SAJÁTÉRTÉK	A faktorok által megmagyarázott szórás- négyzet aránya a teljes szórásnégyzet- hez /kumuláltan/
1	8.093	0.180
2	5.420	0.300
3	4.781	0.407
4	4.137	0.498
5	3.612	0.579
6	2.526	0.635
7	2.411	0.689
8	2.133	0.736
9	1.857	0.777

4. táblázat

A változók kommunalitása

Változó	Kommunalitás	Változó	Kommunalitás
OVKOR	0.838	KÖRORV	0,533
KIKOR	0.658	FGIMN	0.924
ÖKOR	0.797	FSZKÖZÉP	0.962
ÁLTALVÉG	0.941	FSZMUNK	0.922
ÁLTVÉG	0.606	FIPSZM	0.911
SZMVÉG	0.748	FSZMCÉL	0.972
KÖZÉPVÉG	0.965	FKFOKCÉL	0.934
FELSŐVÉG	0.912	LGIMN	0.807
ÁTLÉVF	0.966	LSZKÖZÉP	0.949
AKTIVQ	0.725	LSZMUNK	0.940
IPAKTQ	0.744	LIPSZM	0.864
MGAKTQ	0.830	LKERSZM	0.954
NAAKTQ	0.828	LEGYÉB	0.924
SZAKBEQ	0.937	ÖGIMN	0.927
SEGÉDMQ	0.848	ÖSZKÖZÉP	0.974
NEMFIZQ	0.970	ÖSZMUNK	0.953
ODAVÁND	0.900	ÖNEMTAN	0.852
ELVÁND	0.930	ÖIPSZM	0.978
OVISQ	0.740	ÖMGSZM	0.919
TANSZ	0.730	ÖKERSZM	0.944
OVSZEM	0.685	ÖSZMCÉL	0.954
ÁLTSZEM	0.706	ÖKFOKCÉL	0.903
		ÖEGYÉB	0.893

5. táblázat

Rotált faktor-mátrix

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅
NEMFIZQ	.95				
KÖZÉPVÉG	.90			-.31	
FELSŐVÉG	.90				
SZAKBEQ	-.82			-.40	
ÁTLÉVF	.81			-.35	
ÁLTALVÉG	-.73			.41	
NAAKTQ	.60				
LGIMN	.51	-.31	-.47		
LEGYÉB		.95			
LSZKÖZÉP		.93			
ÖEGYÉB		.90			
ÖSZKÖZÉP		.73			.57
ÖSZMUNK			.83		-.31
ÖIPSZM			.75		
LSZMUNK		-.40	.73		
LIPSZM		-.40	.60		
ÖNEMTAN	-.33		-.56		
IPAKTQ				-.78	
SEGÉDMQ				.78	-.30
MGAKTQ	-.38			.75	
IKOR		-.26		-.55	
FSZKÖZÉP					.94

	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀
NEMFIZQ					
KÖZÉPVÉG					
FELSŐVÉG					
SZAKBEQ					
ÁTLÉVF					
ÁLTALVÉG					
NAAKTQ				-.54	
LGIMN	-.33				
LEGYÉB					
LSZKÖZÉP					
ÖEGYÉB					
ÖSZKÖZÉP					
ÖSZMUNK					-.25
ÖIPSZM			-.27		
LSZMUNK			.33		
LIPSZM			-.39	-.30	
ÖNEMTAN	.50		-.25		
IPAKTQ					
SEGÉDMQ					
MGAKTQ					
KIKOR			.26		
FSZKÖZÉP					

	F ₁	F ₂	F ₃	F ₄	F ₅
FSZMCÉL					.86
ÖSZMCÉL					.78
FSZMUNK			.29		-.66
ODAVÁND					
ELVÁND		.28			
SZMVÉG	-.35			-.32	
ÖKFOKCÉL					
FKFOKCÉL					
OVISQ			-.39		
ÖKERSZM	-.26				
LKERSZM					
AKTIVQ					
OVSZEM					
ÁLTVÉG				-.40	
FGIMN					
ÖGIMN	.50	-.29	-.39		
OVKOR					
ÁLTSZEM		.25			
ÖKOR	-.30		-.35	.47	
ÖMGSZM					
EIPSZM			.34		-.49
KÖRORV	.39				
TANSZ			-.32	.36	

	F ₆	F ₇	F ₈	F ₉	F ₁₀
FSZMCÉL		-.42			
ÖSZMCÉL		-.46			
FSZMUNK	-.29				-.49
ODAVÁND	.90				
ELVÁND	.89				
SZMVÉG	-.51	.33			
ÖNFOKCÉL		.91			
FKFOKCÉL		.89			
OVISQ	.30	.57			
ÖKERSZM			.91		
LKERSZM			.89		
AKTIVQ				.76	
OVSZEM				-.67	-.36
ÁLTVÉG				.64	
FGIMN					.91
ÖGIMN					.57
OVKOR					
ÁLTSZEM					
ÖKOR					
ÖMGSZM			-.29		-.30
EIPSZM					-.25
KÖRORV	-.33			.31	
TANSZ	.48	.31			

nül valóban a vizsgált folyamatot tükrözik vissza. A kialakult tíz faktor ennek a folyamatnak különböző dimenzióit és mozgatórugóit jeleníti meg.

Az első faktor - amely a legtöbbet magyaráz a vizsgált folyamatból - a lakosságnak olyan általános képét rajzolja meg, amely hangsúlyozottan a továbbtanulással van összefüggésben. Ez a faktor, erő legszorosabban a felső- és középfokú végzettséggel, a nem fizikai munka végzéssel függ össze, és ellentétes erejű az alacsony iskolai végzettséggel. Elgondolkasztató, hogy erős pozitív korreláció formájában egy elvileg következménynek felfogható tényező szerepel mint magyarázó elv; a nyolcadik osztályos lányok továbbtanulási szándékára történő utalás előrevetíti a többi faktor magyarázatának irányát. Ugyanis a népesség iskolai végzettségével, foglalkozásával együtt a gimnáziumba törekvő lánycsoport /félezzer lány/ jelenik meg, és nagyon feltűnő, hogy a legerősebb faktorban a lányok többi csoportja nem szerepel, a fiúknak pedig egyetlen csoportja sem.

A második faktor segít értelmezni az első, de az is lehet, hogy elmélyíti a magyarázatot. Gyakorlatilag a lányok egyetlen csoportjával foglalkozik; a szakközépiskolába jelentkezetekkel. A vizsgálatban szereplő lányok kereken egyharmadával kapcsolatban mintha a jelentkezés pusztá ténye lenne magyarázó erő, mert ezeken a pozitív együttthatókon kívül csak utalásokat találunk arra vonatkozóan, hogy kizárólag lányokról van szó, de nem kell beleértенünk a gimnáziumba, a szakmunkásképzőbe és a szakközépiskolai irányok közül a mezőgazdasági és ipari irányra jelentkezeteket.

A harmadik faktor mintha deduktív vagy kizárásos módon ugyanezt a csoportot elemezné tovább, mert azon az információon kívül, hogy nem magyarázza a lányok gimnáziumba jelentkezését, és a lányok tovább nem tanulását, kizárólag olyan korrelációkkal írható le, amelyeket az előbbi faktor kizárt: az az ipari és mezőgazdasági szakközépiskolai szakirányokba törekvő lányokkal.

A negyedik faktor ugyanolyan absztrakt, mint az első. Nem gyermekcsoporttal foglalkozik, hanem általában a lakossággal. Olyan csoportot ír le, amely mezőgazdasági foglalkozású és/vagy segédmunkás, az első faktorban leírnál jóval alacsonyabban iskolázott, hangsúlyozottan szakképzetlen, nem ipari foglalkozású, idősebb átlagéletkorú, amely részben az-
zal függ össze, hogy ebben a csoportban a többihez képest kevés a középiskoláskorú. Tehát míg az első faktor egy képzetbeli hierarchia tetején levő csoporttal és annak gimnáziumba törekvő gyermekeivel - akik történetesen lányok - foglalkozik, addig ez a faktor olyat jelenít meg, amelyik a továbbtanulási szándékok szempontjából elsősorban azzal jellemezhető, hogy a vizsgált időszakban igen kevés ilyen gyermekük van.

Az ötödik faktor gyakorlatilag visszatér egy speciális korcsoport viselkedésének magyarázásához: töredékesen megjelenik a tizennégy évesek másik fele, a fiúk csoportja. Ez a faktor semmiféle információt nem tartalmaz általában a lakosságról, a lányokról. Azt hangsúlyozza, hogy a fiúk szakközépiskolába jelentkeznek és kizárja a szakmunkásképzőbe jelentkezést.

A hatodik faktor újra absztrahál. Valószínűleg igen kis számú település adatai alapján azt sugallja, hogy a továbbtanulási szándékok elemzésében magyarázó erejű az oda- és az elvándorlás, de e két változón kívül csak olyan jelentősebb korrelációt mutat, mint a szakmunkásvégzettség gyakorisága népességben. Ez a faktor mint magyarázó elv vagy mint lényeges dimenzió további kutatást igényelne, mert csak annyit lehet róla feltételezni, hogy a továbbtanulási szándékok destabilizálódását jelzi.

A hetedik faktor visszatér a fiúk csoportjához. Azt reprezentálja, hogy a fiúk egyik csoportjában erős a továbbtanulási szándék, és a korábbi kutatások alapján feltételezhető, hogy ennek a szándéknak önálló faktorként való megjelenése inkább tekinthető településspecifikusnak, mint rétegspecifikusnak. Ugyanis az egyetlen faktor, ahol jelentős korreláció mutatkozik olyan változókkal, amelyek az oktatási ellátottságra utalnak. /Itt ismét hangsúlyoznom kell: az ellátottság fajlagos mutatói nehezen értelmezhetők./

A nyolcadik faktor a harmadik pendantjának is tekinthető: az azt meghatározó változók itt kisebb és negatív súlyokkal szerepelnek, s a faktor profilját a kereskedelmi szakmunkástanulónak jelentkező lányok aránya alakítja ki.

A kilencedik faktort nehéz értelmezni. Az eddig legkisebb magyarázó értékűnek mutatózó változók szerepelnek benne, s csak annyi tűnik egyértelműnek, hogy települési jellemzőket tartalmaz. Az iskolázottsági, foglalkoztatottsági, ellátottsági változók jellege és iránya együttesen inkább falusias mint városias településcsoport képét sugallja.

Végül a tizedik faktort egyetlen változó uralja: a fiúk gimnáziumi továbbtanulása. A többi változó - az óvodás-korúak arányát kivéve, amely fiatalos korszerkezetű településre utal - mind negatív előjellel szerepel benne, s ezek a különböző alacsonyabb szintű szakképzéseket választó fiúk arányát fejezi ki.

A faktorok tartalmi elemzése megerősíti azt a benyomást, hogy a továbbtanulási szándékok elemzésekor több figyelmet kell fordítani a lányok csoportjára, illetve egy-egy korcsoport elemzésekor a lányok viselkedése többet magyaráz az egész korcsoport viselkedéséből. Ha a faktorokat nemcsak magyarázatként interpretáljuk, hanem némi prognosztizáló erőt is tulajdonítunk nekik, akkor a magyarázat erőssége szempontjából két egymással ellentétes irányú trend állítható fel.⁹

Egy teljes korosztály vizsgálata során a lányok /kutatási szempontból/ fontosabbak mint a fiúk - faktoraik megelőzik a fiúkét. A három lány-faktor sorbaállítva "fehérgalléros", "kékgalléros" és "overallos" jövőt ígér. Érdekes módon a fiúknak szintén három faktora van, és kevésbé fontosnak feltüntetve tükrözik vissza a lányokét. A fiúknál ugyanis a sorrend pontosan fordított: a kereken négyezer nyolcadikos viselkedésének magyarázatában az utolsó helyre került a gimnáziumba jelentkező fiúk csoportja.

A tíz faktor együtt viszonylag összefüggő magyarázó rendszert nyújt. Az első faktor a legáltalánosabb és közismert összefüggéseket prezentálja, a többi kilenc egymást kiegészítő módon oszlik meg. Különböző lakossági csoportokat írnak le, amelyek különböző súllyal szerepelnek az oktatási

statistikában, és eltérő jelentőségűek egy folyamat magyarázatában.

A különböző lakossági csoportok koncentrációja vagy hiánya jellemzi az egyes településeket - amelyeket így indokoltan értelmezhetünk a továbbtanulási szándékok szempontjából befolyásoló környezeti feltételeknek.

A többi faktor két fő csoportra oszlik: a lányokéra és a fiúkéra, mintegy indokolva azt a figyelmet, ami a továbbtanulási szándékokon belül is megfigyelhető nemi különbségekre irányul. A "lányfaktorokon" és a "fiúfaktorokon" belül világosan elkülönülnek a középfokú képzés formális-informális lépcsői, és ez az elkülönülés talán arra utal, hogy egy-egy faktorban nemcsak a lakosságnak, nemcsak a nemeknek, hanem ezen belül is külön alcsoportoknak a képe jelenik meg.

A faktormátrix közvetve vizsgálja, minősíti a településeket: az ott élő népesség iskolai végzettségén, foglalkozásán, demográfiai jellemzőin keresztül. Arra hívja fel a figyelmet, hogy ilyen komplex folyamat elemzésekor érdemes egyidejűleg figyelembe venni többféle elrendeződést /hierarchiát/; a települések hivatalos és nemhivatalos rangsorában visszatükröződhet az ott élő népesség életkorának, foglalkozásának stb. hivatalos és nemhivatalos rangsora. Ezen elemzés egyik legfontosabb tanulságának /folytatási irányának/ tekintem azt, hogy a többféle hierarchia létének, korrelációjának, a továbbtanulási szándékokat megmagyarázó erejének érdekes és fontos indikátora /nem oka és nem következménye/ a lányok különböző csoportjainak finomabb analízise. Ha nem így lenne, nem ebben a sorrendben, és nem önálló faktorként jelentkeztek volna.

A tíz faktor hipotetikusan másképpen is értelmezhető. A vizsgált területen és annak egyes településein a gazdasági, a társadalmi, a kulturális, az oktatási szférában egyszerre vannak jelen a hagyományok, a fejlődési folyamatok és a jövő egyes elemei. Ezt a többszörös történelmi, tehát időbeni meghatározottságot is kiolvashatjuk a faktormátrixból. Amikor azt állítottam, hogy 14 éves lányok szándékainak elemzése nagyon jó indikátora csoportjuk lakóhelyének, iskolai végzettségének, foglalkozásának, akkor implicit formában azt is állítottam, hogy a tíz faktor sorrendje egy fejlődési menetet is bemutat. Fordított sorrendben elemezve a faktorokat, az állapítható meg, hogy múlt századi vagy még régebbi evidenciáktól a huszonegyedik században valószínűleg általánossá váló jelenségekig haladhatunk. Még néhány emberöltővel ez előtt, ha továbbtanulásról volt szó, az ember nagy valószínűséggel fiúkra és gimnáziumra gondolt. Ugyanakkor Magyarországon településszerkezetére minden szempontból a falvak dominanciája volt jellemző. Ezen a gondolati szálon végighaladva a faktorok azt a fejlődési folyamatot tükrözik vissza, hogyan strukturálódtak a települések, hogyan alakultak ki iskolai végzettség és foglalkozás szempontjából a lakosság újabb és újabb csoportjai, hogyan differenciálódott a fiúk középfokú továbbtanulása, és a folyamat betetőzéseként hogyan jelentek meg a továbbtanulók között a lányok különböző csoportjai. Ez azért is lényeges, mert a továbbtanulás gyakorlatilag teljessé akkor vált, amikor a lányok is bekapcsolódtak a középfokú iskolázásba, és igazán strukturálttá az iskolarendszer és a lakossági igények akkor váltak, amikor

a különböző kínálatok és a különböző igények egy-egy területen - ebben az esetben Komárom megyében - egymást kölcsönösen meghatározóvá váltak. Nagyon valószínű, hogy ezért vált szét élesen a lányok és a fiúk csoportja, ezért alakultak ki a nemeken belül jellegzetes alcsoportok, ezért lehet a faktormátrixot emancipáltként, vagy akár feministának nevezni. /Ezért tudom a későbbiekben bemutatni, hogy nem is iskolatípusonként, hanem iskolánként hogyan alakulhatott ki a mással össze nem téveszthető, teljesen egyéni arculat./ Ennek tulajdonítható, hogy a képzeletbeli skála másik végpontján magasan iskolázott, a tercier szektorban dolgozó csoport található, amelyik nyilvánvalóan városias környezetével, városias életmódjával úgy jelentkezik az elemzésben, hogy arról lehet megismerni, hogy lányait gimnáziumba járatja.¹⁰ Így válik egy történelmi evidencia kutatási evidenciává: a térség legfejlettebb településeiben vagy e települések elit csoportjainál nem szorul magyarázatra, illetve semmilyen általános magatartást nem magyaráz meg, hogy a lányok gimnáziumba jelentkeznek. Ezt egészíti ki például az a megfigyelés, hogy az összes többi középfokú továbbtanulás magyarázatra szorul, illetve önálló magyarázó elvként jelenik meg ebben a kitüntetett figyelmet érdemlő csoportban.

Nyilvánvaló, hogy az iskolázás terjedése mind extenzív, mind intenzív értelemben elsősorban a 14-17 éves lányokra vonatkoztatható folyamat, hiszen a fiúk és a társadalomnak a fiúkkal szemben támasztott igényei kialakultnak tekinthetők, csak szerkezetük módosulhat. Ilyen szerkezeti módosulás sok hasonlóságot mutat egyes településszociológ-

giai változásokkal: vannak iskolatípusok, sőt megnevezhető és konkrét iskolák, ahonnan a fiúk kivonulnak, és helyüket elfoglalják a lányok. Ugyanígy megtörténik a vizsgált térségben és a vizsgált időpontban, hogy a sajátosan artikulált igényekkel jelentkező lánycsoportok egyszerűen kiszorítják a fiúkat. /Ezért nevezhető például a megye legjobb gimnáziuma viszonylagos értelemben fiú-iskolának, jóllehet a gimnáziumban való továbbtanulás egyre inkább női magatartás./

A lányok iskolázási magatartásának a fiúkénál markánsabb jellege - az adatrendszeren belül maradva - azzal függ össze, hogy választásaikat a települési jellemzők talán nagyobb mértékben befolyásolják.^{10/a} Az elemzés mindhárom szintjén az derült ki, hogy a lányok iskolázási törekvéseinek megoszlása nagyjából lineárisan változik a vizsgált mutatók mentén. A fiúk iskolázási törekvései ezzel szemben "függetlenebbnek" tűnnek. Azaz mennél iskolázottabb, képzetebb, fiatalosabb, modernebb foglalkozási szerkezetű a lakóhely társadalma, annál több lány törekszik magasabb iskolai végzettséget szerezni. A fiúk iskolaválasztása inkább poláris jellegű: az igen magasan iskolázott, igen képzett, igen modern foglalkozási szerkezetű településeken jelentősen megnő az érettségizni kívánó fiúk aránya, a többi településben azonban nagyjából egyenletesen alacsony szintű - legalábbis a lányokhoz viszonyítva. A megoszlásnak ez a jellegzetessége talán ugyanazt tartalmazza, amit a társadalmi mobilitással, társadalmi struktúrával kapcsolatban egyéni alapú vizsgálatokban megállapítottak: a vezető-értelmiségi réteg nagyjából hasonlóan iskoláztatja fiait és lányait, amennyiben értelmiségi stá-

tusát kívánja átörökíteni. A többi rétegben az értelmiségivé válás törekvése kevésbé erős, gyermekeik, elsősorban természetesen a majdan családfővé váló fiaik pályáját kettős biztosítással /szakközépiskola/ vagy egyetlen de erős biztosítással /szakmunkásképző/ kívánják segíteni.¹¹ Ezeket a családi környezetből származó indítékokat fölerősíti a lakóhelyi-társadalmi környezet, amennyiben magatartási mintákat, választási lehetőségeket közvetít.

A különböző erősségű korrelációk, a sajátos elrendeződésű faktorok magyarázatául szolgálhatna /bár ezt jelenleg bizonyítani nem tudom/, hogy a fiúk iskola- és pályaválasztását inkább a mikro- és makrotársadalom gazdasági mozgásai, illetve a családoknak erről gyűjtött tapasztalatai alapozzák meg, a lányok választásaira inkább a lakóhelyi környék magatartásmintái, a felfelé törekvés látható és tapasztalható útjai és módjai gyakorolnak befolyást. Ebből az következne, hogy az ilyen, területi-társadalmi adatelemzés, amelyet végeztem, elsősorban a lányok iskolázási magatartásainak vizsgálatára alkalmas, míg a fiúk magatartását egészen más adatrendszerrel lehetne pontosabban leírni. /Olyan adatrendszerrel, amely a tágabb környék munkavállalási lehetőségeire alapozódik./

Más szempontból az a következtetés vonható le, hogy a középiskolázás terjedése - amelynek tartalékát egyre inkább a lányok, a nők jelentik - a korábban jósoltnál lényegesen lassúbb, esetleg lassuló folyamat. A lakóhelyek népességének iskolázottsága elsősorban lányaik iskolázásának kiterjedésében realizálódik, s csak a magasabb iskolai végzettségűek

koncentrálódásának egészen magas szintjén hoz magával jelentősebb előrelépést a fiúk középiskola iránti érdeklődésének megnövekedésében.

Visszaautalva a kontingencia-táblázatokra, a faktoranalízis is megerősíti, hogy a szakirány kiválasztásában - itt is hangsúlyozva, hogy az adatrendszeren belül maradva - inkább a nemi hovatartozás játszik szerepet, mint a lakóhelyi környezet vizsgált elemei. /Az adatrendszerre vonatkozó fenntartást itt az indokolja, hogy gyakorlati okokból nem szerepel az adatok között a különböző képzési utak földrajzi-közlekedési távolsága, ami véleményem szerint szintűgy szerepet játszik a szakirány kiválasztásában./ Ez magyarázza, hogy elkülönülő faktorok alakulnak ki a tipikusan lány és a tipikusan fiú szakirányok változóiból. Amikor a következőkben a középfokú iskolák nézőpontjából tárgyalom ezeket az összefüggéseket, az itt leírtakat ellenőrzöm más módszerrel, más kiindulópontból. Az egyes iskolák a tanulókat, az iskola merítési bázisát végül is ugyanezen szempontok alapján "rendezik": vannak lány-iskolák és fiú-iskolák, vannak "falusi" iskolák és "városi" iskolák, illetve a tanulók, a beiskolázási körzet legtöbb esetben karakterisztikusan elkülöníthető ezen mutatórendszerek mentén.

A faktoranalízis eredményeit még egy szempontból vizsgálom meg. Ennek az elemzésnek nem volt elsőrendű célja, hogy a megye településeit egymáshoz való viszonyukban, egymáshoz való hasonlóságaikban és eltéréseikben is bemutassa /ezért nem készült clusterelemzés/, mivel ezt leíró statisztikák alapján már korábban megtettem, s véleményem szerint az ösz-

szetettebb matematikai-statisztikai módszertől ehhez képest valóban új eredményt várni nem lehetett. Itt csak annyiban térek ki erre a kérdésre, amennyiben erre a faktoranalízis lehetőséget ad, és abból a célból, hogy az egyes középfokú iskolák székhelyeiről és környékükről az itt elemzett adatok tükrében is összefoglaló képet kapjunk. Arról van ugyanis szó, hogy az egyes faktorok által hordozott tulajdonságokat a megye mely települései, település csoportjai reprezentálják. /Az említett ok miatt nem élek azzal a lehetőséggel, hogy a faktorpontokat térképen ábrázoljam./

Az első faktor becsült értéke $-1,454$ és $+2,788$ között szóródnak. A legmagasabb értékeket $/2,0$ fölött/ Esztergom, Tata és Almásfüzitő mutatja, Tatabánya, Komárom, Dorog, Sütő, Kisbér és Bábolna faktorértékei $/1,0$ fölött/ alkotják a következő csoportot. Ha a faktort a fejlett városiasság reprezentációjának tekintjük, akkor ebben a sorban több település érdemel figyelmet. A felsorolt települések között jogilag nem városi rangú települések is vannak /Almásfüzitő, Sütő, Kisbér, Bábolna/, amelyekről - ha jól értelmezem a faktort - feltételezhető, hogy nemcsak az iskolázási és foglalkoztatási összetétel, hanem lányaik jövője szempontjából is hasonlóan "viselkednek", mint a megye városai. Ugyancsak figyelmet érdemel, hogy a városi rangú Oroszlány nem szerepel azok között a települések között, amelyekre a faktor által hordozott tulajdonságok legjellemzőbbnek tűnnek. Ha Oroszlány becsült faktorértékeit valamennyi faktorban megvizsgáljuk, akkor alig találunk magas faktorértéket. Ennek alapján feltételezhető, hogy ez a fiatal város a vizsgált

dimenziók szempontjából nem különösen kedvező helyzetű. Érdemes külön kiemelni Almásfüzitőt is. Nemcsak az első, hanem a tizedik faktor értéke is magas, s az utóbbit a gimnáziumban továbbtanuló fiúk aránya dominálja.

A második faktornak itt azt az értelmezését emelem ki, hogy benne a lányok "kékgalléros" jövője jelenik meg. A települések becsült faktorértéke $-2,287$ és $+1,648$ között szóródnak. Ezt a faktort a városi központok agglomerációjának néhány települése reprezentálja legnagyobb mértékben /Bokod, Vértessomló, Piliscsév, Vértesszőlős/. A központoktól távolabb eső települések, illetve néhány agglomerációs település hordozza a harmadik faktort, amelyet a lányok "overallos jövőjeként" értelmeztem /Bakonyszombathely, Bajót, Naszály, Kömlőd/.

Ennek alapján úgy tűnik, hogy a lányok választásai - akiknek továbbtanulási szándékai a vizsgált változók megoszlásának szempontjából jó indikátoroknak látszanak - karakterisztikusan eltérő területeket rajzolnak ki: a városok többségében, egyes városias községekben a gimnáziumi továbbtanulás és ebből következően a gyakoribb felsőfokú továbbtanulás a jellemző; az agglomerációs községek egy részében a szakközépiskolai továbbtanulás, amely a középszintű szellemi foglalkozásokhoz nyit utat; más agglomerációs községekben a lányok szakmatanulása, ipari-szolgáltatóipari munkássá válása a legnagyobb hatású változó csoport. /Az agglomerációs települések "kettéoszlása" természetes jelenség, amelyről korábbi tanulmányainkban is beszámoltunk. Vannak olyan, kedvező adottságú települések, ahol az agglomerációs központ kvali-

rikótlabb dzakemberei tömörülnek, míg másutt a rosszabb helyekből csoportok felülreprezentáltak./

A negyedik faktor becsült értékei +2,255 és -1,360 között szóródnak. A két szélső pólust Gyermely és Nagyigmánd, illetve Kecskéd, Tát, Tokod képviseli. Mivel ezt a faktort a mezőgazdasági keresők, az általános iskolánál kevesebbet végzettek, az idősebbek magas aránya jellemezte /egyfajta "falusias" szerkezetre utalt/, érthető, hogy leginkább a városi központoktól távoleső mezőgazdasági falvak, legkevésbé az ipari agglomeráció települései reprezentálják.

A kisebb magyarázó erejű ötödik faktorból kezdődően játszanak szerepet a fiúk továbbtanulási aspirációi a faktorok kialakulásában. A szakmunkásképzés választásától a szakközépiskola választásán át a gimnáziumig a különböző központokhoz való távolság alapján a településeknek az előbbihez hasonló csoportjai rajzolódnak ki. A különbségek a két szélső faktorban a legvilágosabbak. A fiúk szakmunkásképzési célú szakközépiskolai és szakmunkásképzőbeli továbbtanulásának szándékát a megye két ipari városa - Dorog és Oroszlány - reprezentálja leginkább, mellettük az ipari központok néhány agglomerációs települése. A tizedik faktor tulajdonságait - mint már említettem - Almásfüzitő, ezen kívül Esztergom, valamint a Dunapart és a Pilis egy-két települése reprezentálja.

A becsült faktorértékek alapján csak igen óvatosan lehet következtetéseket levonni. Annyi azonban megállapítható, hogy a lakosság iskolázottsági, foglalkozási, demográfiai jellemzői /kisebb mértékben az oktatási ellátottság faj-

lagos mutatói/ alapján egymástól meglehetősen eltérő arculatú településcsoportok rajzolódnak ki, s a vizsgált változók mentén ezek különböző hierarchiákba rendeződnek. Ezek a hierarchiák - ezt legjobban a legnagyobb magyarázó erejű első faktor mutatja - nem teljesen esnek egybe a települések formális hierarchiájával. A továbbtanulási igények a továbbtanulási aspirációk /e települések gyermekeinek jövőendő életpályája/ szempontjából annak is jelentősége van, hogy az iskolákat és a munkahelyeket koncentráló központok közelében vagy attól távolabb élnek-e. Ugy tűnik, vannak települések, településcsoportok, amelyek elsősorban a gimnáziumok, mások a szakmunkásképzés, illetve a középszintű szakképzés utánpótlását biztosítják.

A KÖZÉPFOKU ISKOLÁK TERÜLETI-TÁRSADALMI MEGHATÁROZOTTSÁGA

A tényleges továbbtanulás és az intézményi rendszer strukturaltsága

A továbbtanulási döntések olyan egyéni választások, amelyek az adott iskolahálózat egyik vagy másik, konkrét intézményére irányulnak. A hálózat, a hozzáférhető képzési kínálat eleme a lakóhelyi környezetnek - ebben az értelemben a továbbtanulási törekvések háttértényezőjének tekinthető - egyúttal azonban tárgya is a választásoknak. A továbbtanulás előtt álló tanulókra befolyást gyakorol, milyen képzési programok megközelíthetők számukra; az intézményekre, a képzési programok működésére befolyást gyakorol, kik választják őket. Ezek a kölcsönös összefüggések még akkor is differenciálnák a hálózatot, ha jogilag-formailag intézményekről lenne szó /mint az általános iskolák, mint a gimnáziumok esetében/. A középfokú oktatás azonban eleve tagolt, sőt hierarchizált, a további differenciálódás ezen az alapon következik be.

A differenciálódás, a hierarchizáltság statisztikai mércéjeként kézenfekvő a felsőfokon továbbtanulók arányát kiválasztani, vagy - mint erre korábban tettem kísérletet¹² - az osztálylétszámokból következtetni a kedveltség mértékére, az iskola szelekciós lehetőségeire. A statisztikai adatokat egy megyén belül is legfeljebb a pedagógusok ismerik, a gyerekek mégis úgy választanak, hogy ezek a különbségek erősödjenek, de legalábbis konzerválódjanak. Az egyes iskolák megpróbálnak alkalmazkodni az adottságokhoz: önképük, feladat-

meghatározásuk, prioritásaik meglehetősen élesen eltérnek egymástól, s ezáltal maguk is hozzájárulnak a különbségek fenntartásához.

Egy megye éppen elég nagy ahhoz, hogy középfokú iskoláinak hálózata differenciált legyen, és elegendően kicsiny ahhoz, hogy a szóba jöhető iskolák sajátosságai az érintettek számára /család és általános iskola/ áttekinthetők legyenek. Az egyéni választásokat ezek az ismeretek segítenek a megfelelő mederbe terelni. /Érdekes, de más irányú kutatást igénylő kérdés lenne, honnan szerzik információkat a családok, a gyerekek, hogyan jutnak olyan ismeretek birtokába, amelyek segítségével egyéni törekvéseik, általános iskolai tanulmányi eredményeik alapján többé-kevésbé pontosan kiválasztják a "testreszabott" iskolát./

Komárom megye középfokú iskoláiban készített interjúk segítségével vizsgáltam meg ezt a kérdést: valamennyi önálló gimnázium, három önálló szakközépiskola, két közös igazgatású gimnázium és szakközépiskola és két szakmunkásképző igazgatójával készült interjú.* /Kifejezetten e vizsgálat céljára tíz interjú készült, s bevontam az elemzésbe néhány ugyanezen a terepen, de más céllal készült interjút is, melyeket Nagy Mária bocsátott rendelkezésemre. Így összesen 15 interjú alapján kísérek meg képet vázolni a megye iskolahálózatról./ Tudatában vagyok annak, hogy ez valóban kísérlet: metodikailag annyiban, hogy olyan módszere-

---

* Az interjúkat Ambrusné Szalai Katalin készítette, akinek munkájáért köszönetet mondok.

ket ötvözők, amelyeket nem szokás egyetlen esettanulmányban egymás kiegészítéseként felhasználni; tartalmilag annyiban, hogy a felvetett kérdések alaposabb vizsgálata ennél mélyebb, több szempontú feldolgozást igényelne.

Az interjúkban választ kerestem a kérdésre, hogy az iskolák honnan toborozzák hallgatóikat földrajzilag és társadalmilag, milyen sikereik és milyen nehézségeik vannak oktató-nevelő munkájukkal kapcsolatban, hogyan látják saját helyzetüket és más iskolák helyzetét a megyében.

Az interjúk elemzése előtt röviden beszélnem kell a megye középfokú oktatási intézményeinek hálózatáról, azaz arról, milyen az a középfokú képzési kínálat, mely a megye mintegy 4000 nyolcadikosának rendelkezésére áll.

Ez az áttekintés módot ad arra is, hogy valamelyes képet nyerjünk a továbbtanulási szándék és a megvalósulás viszonyáról. Ebben a tekintetben azonban csak óvatos következtetéseket lehet levonni. A hozzáférhető oktatási statisztikák ugyanis más bontásban adják meg a tanulók összetételét, mint amelyet a szándékok elemzésében alkalmaztam. A legfontosabb eltérés az, hogy nem lehet pontosan visszakövetkeztetni azokra, akik végül is nem folytatták tanulmányaikat. /E kérdésről csak országos adatok állnak rendelkezésre, s ezekből kiderül, hogy rendre magasabb azoknak az aránya, akik nem tanulnak tovább, mint azoké, akik eredetileg is így tervezték./ Nehézséget jelent az is, hogy éppen a számomra fontos szempont szerint nem egységes a középfokú iskolatípusok statisztikai adatstruktúrája: ugyanis a tanulók nemek szerinti megoszlása szempontjából a szakmunkásképzési statisztikák nem

évfolyambontásban, hanem a teljes tanulólétszámra adják meg a lányok arányát. Továbbá egy megye középfokú intézményeiben a tanulók összlétszáma nem azonos a megye lakói közül középfokon továbbtanulókéval; Komárom megyei gyerekek más megyében is tanulnak, s a megye iskoláiba is jönnek máshonnan tanulók. Mindezek következtében a kínálatot bemutató táblázat adatai inkább tendenciák érzékeltetésére alkalmasak, mint a törekvésekkel való számszerű összehasonlításra.

Iskolatípusonként meglehetősen eltérő a más megyében tanulók, illetve más megyéből érkezett tanulók megoszlása.¹³

Az 1983-ban első évesek közül

Komárom megyei gimnáziumba járt más megyéből a tanulók	15 %-a
más megyében járt gimnáziumba a Komárom megyeiek	5,4 %-a
Komárom megyei szakközépiskolába járt más megyéből a tanulók	14,1 %-a
más megyében járt szakközépiskolába a Komárom megyeiek	20,1 %-a
Komárom megyei szakmunkásképzőbe járt más megyéből a tanulók	7,6 %-a
más megyében járt szakmunkásképzőbe a Komárom megyeiek	11,5 %-a

A középfokú iskolák három típusa közül a szakközépiskola az, amely ebből a szempontból valamilyen egyensúlyhoz közeli állapotot jelez: a másutt iskolázott és a máshonnan beiskolázott hallgatók aránya meglehetősen közel áll egymáshoz. A gimnázium és a szakmunkásképző egymással ellentétes szerkezetű. Míg az előbbi jelentősen nyitottabb más megyeiek számára, az utóbbi a saját megyét sem elégíti ki. Azt is mondhatjuk, hogy a megye szakképzési kínálata olyan szerke-

zetű, hogy bizonyos szakirányokban más megyéket is el tud látni, bizonyos szakirányokban pedig egyáltalán nem vagy nem elegendő mértékben, választékban nyújt képzési programokat. /Ez természetesen nem minősítés: a megyék képzési autarkája nem föltétlenül kívánatos./

Ami a gimnáziumot illeti, itt két intézmény okozhatja a nagy eltérést a máshonnan beiskolázott és a másutt beiskolázott tanulók arányaiban. Az esztergomi bencés gimnáziumnak és a tatai gimnáziumi katonai kollégiumának nemcsak jogilag van országos beiskolázási körzetük, hanem - ami ennél fontosabb - a gyakorlatban is. Ebben a két intézményben évfáratonként 150-160-an tanulnak /s ők valamennyien fiúk!/.

A megye szakmunkásképzésének szerkezete meglehetősen egyoldalú, jelentős hányada olyan, amely akut beiskolázási gondokkal küzd /bányászati és vasas szakmák/. Ez indokolhatja, hogy a nyolcadikosok másutt keresnek képzési lehetőségeket, másrészt ún. hiányszakmák még megyén kívülről sem tudnak elegendő jelentkezőt beiskolázni.

Ha a Komárom megyei adatokat az országosokkal hasonlítjuk össze /6. táblázat/, akkor feltűnő, hogy a középiskolában alacsonyabbak, a szakmunkásképzésben jelentősen magasabbak az arányok a megyében. /Az adatok értelmezése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amit korábban hangsúlyoztam: torzítást tartalmaznak az iskolatípusonként az eltérő adatstruktúrák miatt is./ A tanulók területi összetételét is figyelembe véve még nagyobb különbségekről is lehetne beszélni /a szakközépiskola kivételével/. Az elsősök iskolatípusonkénti arányai részben a megyei iskolahálózatról, részben az irántuk

6. táblázat

Az első évfolyamos tanulók megoszlása Komárom megye középfokú
oktatási intézményeiben, 1983

	Fiú		Lány		Össz.	
	/Komárom//Orsz.//		Komárom//Orsz./			/Orsz./ össz.
Gimnázium	14,4	/16,1/	26,3	/30,2/	19,9	/23,2/
Szakközépisk.	23,6	/28,1/	23,2	/30,2/	22,7	/29,2/
Ebből szakmunkás- képzési célú		69,6		13,3		44,1
középfokú képzési célú		25,7		10,7		18,9
egyéb /nem anyagilagaz- takban képző/		4,7		76,0		37,0
összesen		100,0		100,0		100,0
Szakmunkás- képző	62,0	/55,8/	42,4	/35,6/	53,0	/45,6/
ebből ipari						
mezőgazdasági						
kereskedelmi						
Szakiskola	-		8,1	/3,9/	3,7	/2,0/
Összesen	100,0	/100,0/	100,0	/100,0/	100,0	/100,0/
N =	2522		2137		4659	

megnyilvánuló tanulói igényekről informálnak.

A tanulók szakirányok szerinti megoszlásában szembe-
tűnik a megye képzési kínálatának jellegzetessége: egyértel-
mően dominál a szakmunkásképzési célú szakközépiskola, az
ipari szakmunkásképzés. /A kínálat pontos megoszlását a mel-
lékletben adom közre./ A kínálat szerkezete a fiúknak kedvez
- ez indokolja jelentősen magasabb létszámukat az elsőévesek
között. /A más megyéből itt iskolázók nemek szerinti arány-
talansága okozza az eltérés nagyságát./ A létszámkülönbség
olyan fokú, hogy kis túlzással a fiúk oktatáspolitikai pre-
ferálásáról, sarkítottabban a lányokat érintő diszkrimináció-
ról lehet beszélni. A képzési kínálat tükrözi a megye gazda-
sági szerkezetét.¹⁴ Kérdéses, hogyha ez /amint feltételezhe-
tő/ konzerválódást is jelent, nem lesz-e ez a jövőben a mo-
dernebb, elméletigényesebb gazdasági struktúrák fejlődésének
a gátja. Hivatkozott elemzéseinkben hangsúlyoztuk, hogy a me-
gye egyes térségeiben /a Dunapart ipari sávjában, a szénme-
dencék környékén/ az ipari eredetű környezetrombolással ösz-
szefüggő elvándorlás figyelhető meg; az iparhoz "hozzámereve-
dett" képzési szerkezet fokozhatja a szelektív elvándorlás
tendenciáját, és súlyos esetben a "magyar Ruhr-vidéknek" szí-
dott-becézett térség igazi Ruhr-vidékéhez hasonló társadalmi-
gazdasági feszültségek gócpontjává válhat.

Területileg a hálózat meglehetősen sűrű, s a térké-
pekből kitűnik, hol vannak sűrűsödési pontjai: Esztergom-Do-
rog-Tatabánya-Tata és Komárom ezek a pontok /1. ábra/. A me-
gye nyugati-délnyugati /agrár/ térsége különösen szakképzés-
sel kevésbé ellátott, mint a keleti, délkeleti /2. ábra/.

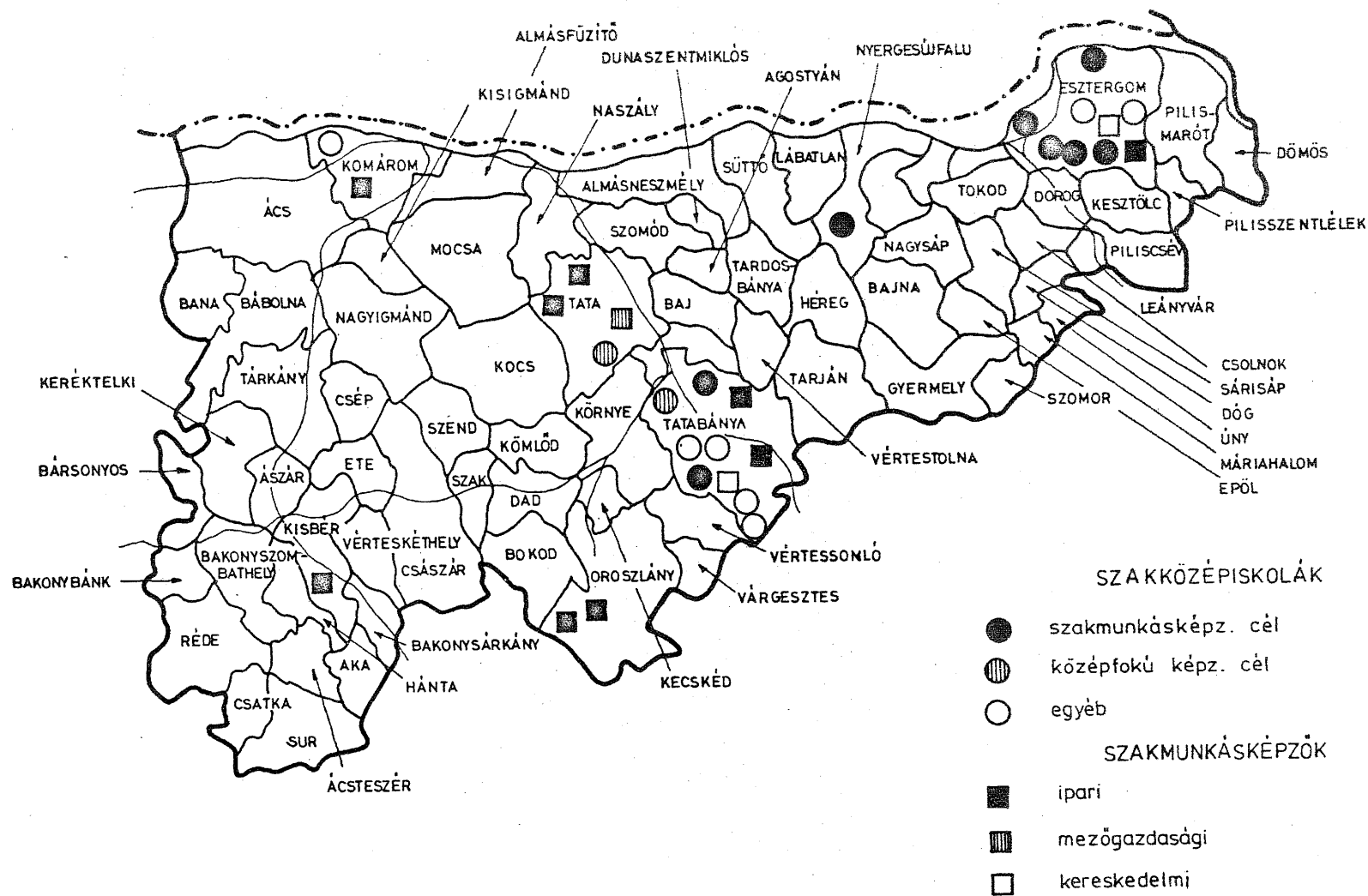
1. ábra

Középfokú iskolák Komárom megyében, 1983.

2. ábra

SZAKKÉPZŐ ISKOLÁK KOMÁROM MEGYÉBEN, 1983.

Tehát a kisebb eséllyel, nagyobb egyéni /családi/ ráfordítással jutnak a széles képzési kínálatához a megye nyugati részén élő gyerekek. A kínálat területi megoszlásából, koncentrációjából is következik: más funkciót vállal és tölt be az az intézmény, amely a maga nemében közel s távol az egyetlen, mást, amely a középfokú iskolázás feladatait a településen sokadmagával látja el, mást, amely falvas, agrár vidék központjában helyezkedik el, s megint mást, amely a magasabban iskolázott hagyományos városok népességét látja el.

Ezek az eltérések - a szempontok sorát folytatni lehetne - érthetővé teszik, miért nem rendezhetők el egyetlen skála mentén az iskolák. Ha ugyanis a felsőoktatásba való eljuttatás szempontjából vizsgálnánk meg ezeket az intézményeket, akkor egy csoportjuk /a szakmunkásképzők/ már nem lennének besorolhatók, a szakközépiskolák vizsgálatához elengedhetetlen lenne a képzési irány valamilyen súlyozása. /A függelékben közlöm a vizsgált iskolák fontosabb felvételi adatait, az összehasonlíthatóság céljából és a véletlenszerűség elkerülése végett két tanévre is./ Ezért arra teszek kísérletet, hogy többféle szempontból írjak le hierarchiákat, a rangsorokat. Így azonban - s ez a dolgok logikájából következik - már nem annyira hierarchiákról lesz szó, mint inkább sajátos arculatokról, az iskolák sajátos "személyiségéről". Ezek a sajátosságok fogalmazódnak meg az iskolák /iskolavezetők/ önképeiben és idegenképeiben, az auto- és a heterosztereotípiákban.

A kontingencia-táblázatok, a faktoranalízis és az

interjúk elemzése arra hívja fel a figyelmet, hogy mind az adatok értelmezésében, /mert a kisszámú interjúalanyt pozíciójuk, tájékozottságuk miatt nyugodtan nevezhetem a társadalomtudományok hagyományainak megfelelően adatközlőnek/, mind az interjúk tartalomelemzésében olyan kettősség található, amely egyrészt irányt mutathat ilyen jellegű kutatás elmélyítéséhez, másrészt viszonylag súlyos következtetések levonására nyújt lehetőséget. A faktorok kialakulása, sorrendje, a korrelációs együtthatók nagysága, az adatok megbízhatósága egyaránt arra utal, hogy lehetséges a gyerekek és a szülők csoportjait, valamint az iskolatípusokat - iskolákat, a településeket különböző dimenziók mentén elhelyezni, különböző skálák szerint rangsorolni, különböző hierarchiákba elrendezni.¹⁵

Ez az elrendezés, adatfeldolgozás és értelmezés jól megfelel azoknak a törekvéseknek, amelyek klasszikus módon kívánnak "rendet teremteni" az adatok tömegében. Így ebben az anyagban is ki lehet mutatni, hogy foglalkozás, iskolai végzettség, a település jogi helyzete stb. alapján, az iskolafokozatok és típusok különbségei alapján megnyugtatóan elrendezhető minden faktor, minden korreláció vagy több hierarchia mentén. Mivel területi kutatásról van szó, természetesen ki lehet és ki kell mutatni a megyei és településenkénti eltéréseket az országos adatsoroktól. Vagyis ki lehet mutatni a fontos és szokásszerű dimenziók és hierarchiák mentén a különöst és az egyest az általánoshoz viszonyítva. Ez mind alapkutatási szempontból, mind pedig a megyei oktatáspolitikai-közoktatási döntések szempontjából fon-

tos lehet.

Mivel esettanulmányról van szó, nagyon fontos hangsúlyozni azt, hogy nemcsak formális, jogi, statisztikai leíró jellegű empiriát tartalmaz a munka. Ugyanilyen lényegesnek látszik, hogy ha ellenpárral fogalmazok, akkor informális, ha megelőző kutatási tapasztalatok és az interjúk alapján fogalmazok, akkor inkább szerves, organikus elrendeződés-ként leírható, bizonyos értelemben funkcionális értelmezés-ről beszélhetek. Az organikus elrendeződés, a funkciótulajdonítás azt jelenti, hogy elemről elemre, csoportról csoportra haladva kimutatható, hogy nemcsak alá-fölérendeltségről, prioritásokról, felül- és alulreprezentáltságról van szó, hanem arról is, hogy egyes gyerekek, családok, települések és iskolák jelene és jövője szempontjából nélkülözhetetlen fenntartó és fennálló erő az összes többi; egymástól elszakíthatatlanul alkotnak egységet, melyben ugyanolyan szükséges és fontos a választás mint a nem-választás, a preferálás mint az elutasítás, a túljelentkezés, mint az aluljelentkezés. /Ehhez még az is hozzátartozik, hogy egy-egy vizsgált egységet tekintve ezek akár diszfunkcionálisak, pusztítók is lehetnek./ Ebben az értelemben gondolom, hogy a megye szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy eldugott agrárfalvakban élő tizennégy éves lányok nem akarnak továbbtanulni, hogy a tatai gimnázium kiváltságos helyzetben van, és általában az összes iskola egymás mellett és egymásból él.

A hierarchikus elrendeződés is realitás, de egy-egy térség szempontjából életbevágóan fontos a települések, az iskolák sajátos arculata, profilja. Belülről értelmezve az

adatokat /másképpen nehéz jó hipotéziseket felállítani/ az egyediség a szerves egymásrautaltságot fejezi ki. Azt kívánom nyomatékosan hangsúlyozni, hogy nemcsak az adatok értelmezésében, nemcsak az interjúkból kiolvasható reflexiókban, hanem a valóságos iskolázási folyamatokban létezik a hierarchizáltságnak és az organikusságnak a kettőssége. Mivel véleményem szerint ezek a valóságban léteznek, hatnak is egymásra, kölcsönösen befolyásolják a profilokat, a szándékokat, a döntéseket - a vonzásokat és választásokat. Ebben a keretben - természetesen nem a teljességre törekedve - kísérelem meg értelmezni az egyes iskolákat úgy, ahogyan azok a vizsgálatban, a matematikai-statisztikai elemzésben és az interjúkban megjelennek. Arra törekszem, hogy az értelmezés ne egyszerűen besorolás legyen, hanem a valódi szerepeket és és funkciókat is bemutassam, mintegy élővé téve a faktorokat.

A települési környezet, a beiskolázási körzet és az iskolák önmeghatározása

Hipotézisem vizsgálata szempontjából igen fontosnak tekintem, hogy az interjúkban az önkép és az idegenkép egyik meghatározó elemeként jelenik meg az iskola székhelytelepülésének jellege. Az oktatási-nevelési sikerek, problémák, kudarcok magyarázataként az iskolavezetők mindenekelőtt ezeket a külső, környezeti feltételeket emelik ki. Az indoklás rendszerint így fogalmazódik meg: "könnyű nekik, mert...", "nehéz nekünk, mert...", és a székhely, a beiskolázási körzet leírásával folytatódik. Lássunk néhány jellegzetes példát!

- A gimnázium "nagyon szép környezetben fekszik, szép területtel, a tatai tóra néz...a helyi adottságok csodálatosak...nyitott maga a város is, a környékről bejárnak a gyerekek; ők végül is nem idegenek itt; ez a szellemi körzet a környékbeli településekkel együtt értendő." /Tata/
- "Mert az egy régi polgárváros, nagy hagyományokkal"; "olyan szép környezetben fekszik, hogy mindenki szívesen költözne oda, adná oda a gyerekét, ezért aztán tud válogatni." /Tatáról/
- "Ott rengeteg gyerek van, akik gimnáziumban akarnak tanulni, mert ott a szülők nem fordítva gondolkodnak: hogy például ha a gyerek elvégzi a mezőgazdasági szakközépiskolát, akkor hamarabb felveszik orvosnak." /Esztergomról/

Ha a megye két elit-gimnáziumának helyzetét magyarázza, sikereit indokolja a társadalmi környezet, más iskolák nehézségeit is vissza lehet vezetni környezetükre.

"Ide az ország minden területéről verbuválódtak az emberek. Ezek az emberek nem városlakók, ez meglátszik életmódjukon is. Eleinte nem tudtak alkalmazkodni a városi élethez: disznót végtak például az utcán. Kulturális területen...valahogy minden kocsmává vált. A gyerekeik már városi gyerekként nőnek fel, de mivel nem mennek nagyobb városokba, nem látják milyen lehetőségek vannak. Egyáltalán nincs igényük az életvitelben, semmi iránt sincs. Lehet, hogy ezt még a szüleiktől örökölték. Talán nincs mintha, amit követhetnének, csak a szülőktől örökölt életvitel." /Oroszlány/

A környék települési szerkezete, lakossági összetétele saját-

tos arculatot kölcsönözhet az iskolának.

"Kisbér és egész környéke mezőgazdasági településekből áll. Most már a szülőknek a zöme az iparban dolgozik, életvitelük azonban paraszti vagy legalábbis kétlaki. Igen sokan járnak különböző távoli ipari üzemekbe is, és mellette gazdálkodnak otthon. A gyerekeket viszont nem tudják a tanulásban segíteni. A gyerekeink egyszerű gyerekek, és valószínű, hogy otthon is nagyobb követelményeket támasztanak velük szemben. Négy év alatt a magatartásuk - ebbe beleértve a tudati tényezőket - nagyon sokat fejlődik. Nagyon komoly fiatalemberekké válnak, mert mindent komolyan csinálnak, a KISZ-munkától kezdve mindent. A gimnázium úgy 19-20 km-es körzetben - azt lehet mondani - az ifjúság szellemi központja." /Kisbér/

A kiragadott példák három, egymástól karakterisztikusan eltérő települési környezetet jelenítenek meg: a magasan képzett, a továbbtanulás szempontjából kedvező társadalmi összetételű településeken működnek a megye elit gimnáziumai, a bányászváros gimnáziuma az iskolaidegen társadalmi környezet problémáival küszködik. Bármilyen skálán nehezen lenne elhelyezhető a kisbéri gimnázium, amely az ipar adta munkalehetőségekkel élő, de a tradicionális agrárfalvak elemeit megőrző települési környezetben sajátos kultúrmissziót teljesít. Tata a környék szellemi központja - s ebben szerepe van a gimnáziumnak is. A megye falusias dél-nyugati térségében a gimnázium tudja szellemi központként meghatározni önmagát. A bányászváros gimnáziuma számára éppen az jelenti a problémát, hogy környezetével nem képes elfogadtatni magát

efféle központként.

Nem véletlen, hogy eddig gimnáziumról volt szó. A szakközépiskolák és szakmunkásképzők vezetői iskolájukról szólva kevesebbet beszélnek a székhelytelepülésről. Ezt akár véletlennek is tulajdoníthatnánk, ha nem lenne szisztematikus eltérésről szó. A szakképző iskolák beiskolázási körzetüket írják le - s ez rendszerint nem esik egybe a székhelytelepüléssel. Hogy éppen hol működik az intézmény, annak abból a szempontból tulajdonítanak szerepet, milyen jellegű nevelési problémákkal kell megküzdeniük /erről a későbbiekben lesz bővebben szó/. Visszautalva a faktoranalízis eredményeire: az interjúk magyarázzák, miért éppen a gimnázium az az iskolatípus, amelynek választása a települési mutatókkal az első faktorban kapott helyet.

Az iskola működési feltételei - a statisztikai feldolgozásban kis magyarázó erejűnek mutatkozó változótípus - hangsúlyosan jelennek meg az interjúkban. Ám nem úgy, amint talán várhatnánk: nem a sikerek vagy kudarcok, az eredmények vagy problémák magyarázataként, nem összefüggésben a települési vagy beiskolázási körzet egyéb jellemzőivel. Szerepet az iskolai munkafeltételekben, a pedagógusok és a tanulók megterhelésében, tágabban az iskola körzetében játszanak. E tekintetben nincsen különbség az iskolatípusok között; sőt az általános iskola "fajlagos mutatóit" is hasonló összefüggésben, szinte hasonló súllyal említik.

Az egyes iskolák tárgyi és személyi feltételeinek romlása /erről az általános iskolai körzetesítéssel kapcsolatban esik többször szó/, stagnálása vagy javulása a megyei

oktatáspolitikai preferenciákkal, döntésekkel, vagy a döntések elodázásával függ össze az interjúk szerint. Az esztergomi gimnázium közismerten mostoha feltételei - több egymástól távol eső épületben, szükségstantermekben folyik az oktatás - az elmulasztott fejlesztés számlájára írhatók. Az épületek közötti ingázás súlyos terhet jelent a pedagógusok számára, nehezíti az iskola közösséggé kovácsolását - ám ettől még az intézmény "elit iskola" marad. Az oroszlányi gimnázium teremgondjai lassan megoldódnak, de ez nem változtat az oktatási-nevelési, a beiskolázási nehézségeken. Ugyanígy az egyes szakmunkásképzők jó dologi /sőt személyi/ ellátottsága nem teszi vonzóbbá az oktatott szakmákat. Az általános iskolák romló vagy javuló feltételei az interjúk szerint ugyanis "csupán" a munkakörülményekben, a közérzetben jelentkeznek, de nincsenek közvetlen kapcsolatban a középfokú továbbtanulás választásával - s nincsenek közvetlen kapcsolatban az egyes települések népességének iskolázottsági, foglalkoztatottsági szerkezetével sem. /Ez természetesen nem érv a fejlesztések elodázása mellett, csupán azt hangsúlyozom, hogy a vizsgált szempontokból nincsen közvetlen és mérhető jelentősége ezeknek a tényezőknek: ezért voltak a fajlagos mutatók nemcsak csekély magyarázó erejűek, hanem ellentmondások is a statisztikai elemzésben./

Az iskolanagyság azonban /ezt statisztikailag nem mérjük/ az interjúk szerint befolyásolja a továbbtanulási jelentkezéseket. A férőhelyhiány élesíti a versenyt, fokozza a selekciót. /Ez a tatai gimnázium esete, ahol néhány éve két párhuzamos osztállyal katonai kollégium működik./ A férőhelyek

bősége /a megyei beiskolázási tervben meghatározotthoz viszonyítva és abszolút értelemben is/ másutt arra készíti az iskolát, hogy túlélése érdekében minden jelentkezőt és átirányítottat felvegyen /ez a gimnáziumban az elégséges tanulókat is jelentheti, szakmunkásképzőben a bukottakat/. Másrészt az iskola kicsinysége, az intenzívebb és személyesebb tanár-diákviszony /legalábbis az iskolavezetők értékelése szerint/ fokozhatja az intézmény vonzerejét. Különösen hangsúlyossá válhat ez olyan esetben, amikor a gyerekek választhatnak földrajzilag egymáshoz közel fekvő intézmények között: /ennek tulajdonítják például a dorogi gimnáziumban, hogy esztergomiak is jelentkeznek hozzájuk/. Ám ez ismét nem egyértelműen skálázható szempont, hiszen a megye legnépesebb iskolái önértékelésükben ugyanígy hangsúlyozzák az emberközi viszonyok melegségét.

Az iskolák önértékelésében elsőrendű szerepet játszik, milyen tanulmányi eredményű gyerekek jelentkeznek hozzájuk. Minden iskola érdekelt abban, hogy jól tanuló gyerekeket "kapjon", hiszen a pedagógusok munkájának legegyszerűbben mérhető eredménye, hányan tanulnak tovább, hányan vesznek részt, érnek el helyezést tanulmányi versenyekben. Nagyjából évente 4000 gyerek "elosztásáról" van szó, feltételezhető, hogy az egyes iskolák rivalizálnak, konkurálnak egymással. Ám minden egyes intézménynek számolnia kell a kialakult helyzettel, a status quo-val, amin nem könnyű változtatni. Legelőször is azzal kell számolni, hogy a legjobbak a tatai, legfeljebb az esztergomi gimnáziumba jelentkeznek /a megyeszéleken elhelyezkedő iskolák versenytársai a megyén

kívüli iskolák is/, a jók-közepesek a többi gimnázium és a szakközépiskola között oszlanak meg, a szakmunkásképzőkbe a leggyengébbek kerülnek.

A tatai gimnázium "elszipkázza a legjobbakat", "lefölözi a nyolcadikosokat", ahogyan az érintettek fogalmaznak. Csekély vigasz, ha erre a katonai kollégium miatt csökkentett férőhelyszám következtében korlátozottabb lehetőségei vannak, mint korábban. Tatáról nézve ez a "lefölözés", "elszipkázás" - a megyeszékhelyt kivéve - évente néhány tanulót jelent, akiket a megye más területeiről iskoláznak be. Ám ne hagyjuk figyelmen kívül: egy kisvárosnak vagy nagyközségnek és szűkebb vonzáskörzetének iskolái egyenként csak párszáz gyerekről gondolkozhatnak. Közülük azt a néhányat, aki már az általános iskolában kitűnt tehetségével, szorgalmával, egyenként figyelemmel kísérhetik. Ugyanaz az egy-két gyerek egy kisebb iskola rangját, önértékelését nagy mértékben emelhetné, aki a tatai vagy az esztergomi gimnáziumban csak egyike lesz a sok jól tanuló, sikeres tanítványnak. Ez munkál az indulatok mögött, melyeket alig lepleznek az interjúalanyok visszafogott megfogalmazásai. Ezt illusztrálандó idézek egy interjúból: "Tavaly például nagyon jó évünk lehetett volna. Véletlenül négy nagyon tehetséges gyerek volt a nyolcadikosok között. De ketten elmentek Pestre gimnáziumba, egy Győrbe, egy Tatára. Mihozzánk egyik se jelentkezett."

A képzeletbeli skála két végpontja tehát meglehetősen stabil, "osztzkodni" a közbülső mezőbe jutó tanulókon lehet. Nem annyira valóságos versenyről van itt szó - hiányzanak a nyílt versenyfeltételek, az "indulók" választásai

sok szempontból determináltak. Az iskolák vezetői inkább a maradékelyv érvényesülését érzékelik valódi versenynek. A gyerekek a család társadalmi tapasztalatai, iskolai eredményeik, lakóhelyük stb. által korlátozottan illetve meghatározottan választanak az iskolák között, s ha a választott iskolába nem jutnak be, a rendelkezések szerint a másodikként megjelölt intézménybe küldik át jelentkezési lapjaikat. A "maradékelyv" tehát ilyen értelemben is érvényesül.

A megye iskoláinak belső struktúráját tükrözi, az egyes iskolák mely másikat tekintik konkurrensaiknek. A teljesség igénye nélkül néhány példa:

tatabányai gimnázium	-	tatai gimnázium
esztergomi gimnázium	-	esztergomi bencések
dorogi gimnázium	-	esztergomi gimnázium, esztergomi közgazdasági szakközépiskola
komáromi gimnázium	--	tatai és győri gimnázium
kisbéri gimnázium	-	általában a szakközép- iskolák
oroszlányi gimnázium	-	tatabányai gimnázium, általában a szakközép- iskolák, oroszlányi szakmunkásképző
tatabányai egészség- ügyi szakközépiskola	-	tatabányai közgazdasági, óvónői szakközépiskola
esztergomi közgazda- sági szakközépiskola	-	esztergomi gimnázium

Versenyhelyzetet, rivalizálást természetesen inkább a gimnáziumok mint a szakközépiskolák érzékelnek. Hiszen a gimnázium hivatalos funkciója /amin végül is egyes szakjellegű képzési formák fakultációs lehetősége sem változtat/ a felsőoktatásra való felkészítés, az iskolatípus hagyományai, a pe-

dagógusok önképe egyaránt a felsőoktatásra való felkészítést helyezi előtérbe. Ez forog veszélyben, amikor meg kell elégedniük a gyengébb tanulmányi eredményű, alacsonyabb igény-szintű gyerekekkel. A skála igen széles. A tatai gimnázium az "erős négyeseknél már fontolgat, legfeljebb akkor veszi fel, ha tatai", a komáromi gimnázium "már nem tudja felvenni azt, akinek mindenből hármasa van", az oroszlányi és a kisbéri gimnázium "még a kettest is felveszi, ha azt akarja, hogy a tervezett létszámot betöltse". Náluk csak egyes szakmunkásképzők vannak rosszabb helyzetben, hiszen /például az oroszlányinak a bányászati szakmákba/ "olyanokat is fel kell venni, akik félévkor megbuktak nyolcadikban".

A gimnáziumok versenyhelyzetüket úgy próbálják javítani, hogy speciális tagozatokat, oktatási képzési profilokat igyekeznek megszerezni. /Ezt a taktikát korábban a szak-középiskolákkal kapcsolatban írtam le. Itt a szakközépiskolai hálózat illetve képzési kínálat szerkezete, sűrűsége olyan, hogy erre kevésbé van szükségük./ A dorogi gimnáziumnak például a német tagozat /hivatkozási alap a környék nemzetiségi összetétele/, a komárominak a testnevelési tagozat, a tata-bányainak az orosz tagozat ilyen specialitása, ami hivatalosan is utat nyit a beiskolázási körzet határainak átlépésére. /Ha ez a hivatalos út hiányzik - mint pl. a tatai gimnáziumnál - ott a különböző kiskapuk, informális kapcsolatok nyitják meg a lehetőséget./ Ezek a specialitások a tanulmányi eredményesség szempontjából persze nem azonos értékűek /testnevelési gimnáziumi tagozatot nem a más tárgyakból is kiemelkedően sikeres tanulók választják, az orosz tagozat

sem annyira vonzó, hogy segítségével a gimnázium konkurrálni tudna a szomszédos tataival/. Biztosítékot jelentenek azonban a beiskolázási gondokkal szemben, tehát egyfajta "életbiztosításnak" tekinthetők a demográfiai hullám levonulása után is.

A szakközépiskolák képzési irányuk jellege, a földrajzilag meglehetősen jól körülhatárolt beiskolázási-vonzási körzet stabilitása, végül de nem utolsósorban a képzési forma iránti igények magas szintje, sőt növekedése miatt kevésbé érzékelnek versenyhelyzetet, s nem érzik létüket fenyegetve. Van olyan szakirány - a felkeresett iskolák közül a tatabányai gimnázium és szakközépiskola óvónői szakiránya tipikusan ilyen -, ahol a képzési irány vonzása következtében a szelekció módszerének kialakítása jelenti a legfőbb problémát. Másutt /a tatabányai egészségügyi, az esztergomi közgazdasági szakközépiskolában/ a szakközépiskola mellett közös igazgatással működő szakiskola teremti meg a szelekció lehetőségét: a leggyengébb általános iskolai eredményekkel jelentkezőket is meg tudják tartani anélkül, hogy a szakközépiskolai felvétel tanulmányi kritériumait jelentősen módosítani kellene.

A szakmunkásképzők valamennyi egyéb iskolatípust és iskolát versenytársnak tekintenek. Nem a legjobbakat vagy a jobbakat szeretnék föltétlenül tanítványaik között tudni, de legalább a közepesek nagyobb hányadát - akik ma inkább szakközépiskolába, gyengébb gimnáziumba jelentkeznek. Persze van a szakmunkásképzési szakirányok között nagyon is vonzó, nagyon is népszerű, amelyeknek ilyen problémáik nincsenek /főként a szolgáltató szférában képzők/. Nem véletlen, hogy köz-

ponti /megyei/ rendelkezésekben, a beiskolázási körzethatárok szigorításában leginkább a szakmunkásképzők reménykednek - sőt egyik interjúalanyunk egyenesen "ukázt" sürget, amely megoldaná a beiskolázás /náluk: "betoborzás" / nehézségeit.

Természetesen az az érzés, hogy a másik két iskolatípus versenytárs, azt implikálja, hogy rivalizálásról, versenyhelyezetről van szó. Olyanról, amelyben a három versenyző nem ugyanarról a rajtvonalról indul, nem ugyanolyan feltételek közepette versenyez, és a célbíróság nem egyenlő mércével méri teljesítményüket. A probléma így kétarcú: a kutató javasolhatná, hogy a versenyben legyenek egyenlőek a feltételek, vagyis legyenek egyenlőek a nyerési esélyek. Ezt országos vagy regionális szabályozókkal talán el is lehetne érni. Azonban a szakmunkásképzők jól érzik, hogy egyenlő feltételek esetén ennek az iskolatípusnak nincsen esélye deklarált és lappangó céljai elérésére. A történelemből és a társadalomtudományokból ismert módon azt sürgetik, hogy a verseny feltételei és szabályai az ő javukra változzanak meg. Egy toleráns, konszenzusra törekvő, eltérő érdekeket egyszerre a tikuláló és akceptáló igazgatási rendszertől nem lehet várni, hogy kielégítik a szakmunkásképzőknek ezt az igényét. Éppen ezért a legrosszabb helyzetben lévő, magát a legkiszolgáltatottabbnak, a hierarchiában legalul lévőnek érző intézményrendszer erős, következetes, semmiféle kibúvót nem engedő központi akaratnyilvánítást követel - jóllehet nincs ereje ezt kikényszeríteni /és még azt sem lehet feltételezni, hogy egy elég erős lobby a segítségükre sietne/. Talán ezért

is fogalmaznak élesen, türelmetlenül, olyanfajta "égi" beavatkozást követelve, mint a cári ukázok, császári dekrétumok, királyi levelek voltak annak idején /hogy csak a közép- és keleteurópai mentalitásban továbbélő történelmi modelleket asszociáljuk az interjúk szövegeihez/.

Ha az iskolatípusokat szemléljük, akkor a rekrutációs és szelekciós lehetőségek szempontjából legkedvezőbb helyzetben a megyében /és nyilván az országban is/ a szakközépiskolák vannak: ha nem is kiemelkedően, de legalább jól tanuló fiúk-lányok között válogathatnak, és mindig van annyi jelentkező, hogy valódi választásról lehessen szó. A gimnázium mint iskolatípus ebből a szempontból rosszabb helyzetben van. Pedig interjúalanyaink - és itt nemcsak gimnáziumvezetőkről volt szó - a gimnáziumot értékelik a legmagasabbra. Az indokok között van gazdasági jellegű /általános képzés olcsóbb, mint a szakképzés/, dominál azonban a pedagógiai, ha úgy tetszik az emberi szempont: a személyiségfejlődés nagyobb fokú harmóniája, a pályaválasztás nagyobb mértékű szabadsága, a pályaválasztási döntés áttétele olyan életkorban, amikor a fiatal ember több ismerettel rendelkezik önmagáról és a társadalomról. Ezzel az értékeléssel ellentétes a nyolcadikosok iskolaválasztásában megmutatkozó tendencia: csökken az érdeklődés az iskolatípus iránt /ez még a kiemelkedő pozíciót elfoglaló tatai gimnáziumban is érzékelhető/.

Rendkívül fontosnak, további kutatásra érdemes kérdésnek látom ennek a problémakörnek alaposabb vizsgálatát a későbbiekben. Hiszen, ha a benyomásoknak valóságalapja van,

akkor ennek olyan továbbgyűrűző hatásaival kell számolnunk, amelyek nem utolsósorban a felsőoktatást, az értelmiség képzését érintik. Interjúalanyaink egybehangzóan azzal magyarázzák a gimnázium vonzerejének csökkenését, hogy az embereknek megingott a biztonsága.

Mintha arról lenne szó, hogy a hetvenes évek gazdasági destabilizálódásának, társadalmi megmerevedésének lenne egyik következménye a továbbtanulás szerkezetének megváltozása. Ha a korábban egyértelmű és biztos folyamatok többértelművé és bizonytalanná váltak - az emberek fejében is -, akkor nyilvánvaló, hogy a jövő egyre kevésbé tervezhető. Tehát amelyik család megteheti, gyermekét inkább úgy iskoláztatja, hogy a bizonyítvány többféleképpen legyen felhasználható, és ez a törekvés vagy reakció természetesen nem kedvez a gimnáziumoknak. Egyre kevesebb család lehet teljességgel bizonyos abban, hogy tíz, vagy húsz vagy harminc év múlva is a lehető legjobbnak fog bizonyulni az a döntés, hogy kislányát vagy kisfiát gimnáziumba iratta. Kevesebb család lehet biztos abban, hogy elő tudja teremteni az iskolázásnak a diplomáig szükséges költségeit. /Éppen ezzel érvel egyik gimnázium igazgatója. Egy középiskolás - ha nevelésének-oktatásának költségeit az állam viseli - évente 50-55 ezer forintba kerül. Ha a család ennél kevesebbet költ is, alapos mérlegelést igényel, tudja-e például két gyermeke gimnáziumi, később esetleg egyetemi tanulmányait finanszírozni./ Az emberek nyilván azt is érzékelik, hogy a gazdasági-társadalmi-kulturális körülmények egyre kiszámíthatatlanabbak, nagyon sok családnak romlik a gazdasági helyzete. Az elmúlt évtizedek tapaszt-

talatai alapján a közhangulat a pesszimistább alternatívát választja, amikor egyre többet lehet olvasni-hallani az inflációs tűrőképességről, és a munkahelyek biztonságáról. Talán ezek a közérzetek is megjelennek abban a döntésben, hogy a gimnáziumi érettséginek csak akkor van értelme, ha azonnal követi a diploma /különbén kidobott pénz, elfecsérelt idő/, míg a szakközépiskolai érettségi mit sem veszít értékéből, ha szakmunkásoklevélként vagy ha diplomaként kezd kamatozni, illetve ha a kettő valamilyen kombinációja jelenik meg. Ugyanakkor - ezt sem hagyhatjuk figyelmen kívül - a biztonságkeresés /vagy egyéb motívumok/ nem a szakmunkásképzés, hanem a szakközépiskola preferálását erősítik.

Komárom megyében a gimnázium iránti érdeklődés csökkenésének különös jelentőséget az ad, hogy akár a hálózatot, akár a nyolcadikosok iskolaválasztását szemléljük, a gimnázium az országos átlaghoz képest viszonylag háttérbe szorult. Valószínűleg ezzel /is/ összefügg, amit Nemes Nagy írt le és bizonyított statisztikai eszközökkel: Komárom megyéből - különösen a gazdasági-társadalmi fejlettsége szintjéhez viszonyítva - már a korábbi időszakban is kevesebb volt a felsőoktatásban továbbtanuló.¹⁶

Ha az egyes iskolák beiskolázási körzetét, s ezzel együtt a tanulók társadalmi-területi, nemek szerinti összetételét vesszük szemügyre /természetesen itt is a teljesség igénye nélkül/, akkor abból a megfigyelésből lehet kiindulni, hogy minden intézménynek megvan a saját vonzáskörzete - persze a "maradékely" fenntartásával. Ezek a vonzáskörzetek azok, amelyek stabilizálják az iskolák profiljait - amenny-

nyiben kirajzolják azokat az igényeket, szükségleteket, amelyeket az adott összetételű tanuló-társadalom az iskolával szemben képvisel. S végül is ezekből az adottságokból épül fel az egyes iskolák önképe, jön létre önmaguk kategorizálása.

Ha a megye gimnáziumait, szakközépiskoláit és szakmunkásképzőit valamilyen hierarchia mentén helyezhetnénk el - már ha egyetlen hierarchia elképzelhető lenne egyáltalán -, akkor olyasmit állapíthatnánk meg, hogy a legjobb gimnáziumokba a székhelytelepülés felső társadalmi rétegei, a jobb szakközépiskolákba és egyéb gimnáziumokba a székhely közép-rétegei és a felmelekedő falusi társadalmi rétegek, csoportok, szakmunkásképzőkbe pedig a városok és a falvak alsóbb rétegei küldik gyermekeiket. /A társadalmi struktúrakutatás fogalmaival operálva nagyjából ilyen hierarchikus elrendeződések bonthatók ki./ Hogy konkrétan mely településekről, falvakról-városokról van szó, ez iskolánként változik.

Többféle, többirányú - a közép- és felsőoktatási kutatásokra gondolok - vizsgálatokból tudjuk, hogy a hivatalos beiskolázási körzet nem azonos a ténylegessel; egyes iskolák függetlenül hivatalos beiskolázási körzetüktől, elsősorban saját székhelyük lakói számára hozzáférhetők. /Egyetemekre, főiskolákra vonatkoztatva ez különös hangsúlyt kap, hiszen a férőhelyekért folytatott versengésben az egyetemi-főiskolai központ lakóinak egyértelmű előnyeként jelenik meg./ A hivatalos és a tényleges beiskolázási körzet nem azonos azért sem, mert az egyes intézmények még egyazon földrajzi egységből is eltérő lakossági csoportok gyermekei számára vonzóak,

illetve elérhető. Mindezt előrebecsátva nézzük meg, hogyan írják körül maguk az egyes iskolák beiskolázási körzetüket.

A tatai gimnázium: "Tanulóink 70 %-a tatai, a vonzáskörzetünkbe 8-9 község tartozik. A vonzáskörzeten kívülről jelentős Nyergesújfalu, Lábatlan, Süttő, amelyik felénk orientálja a gyerekeket. Faluról értelmiségiek és a fizikaiak jó képességű gyerekei jönnek. Ezen kívül van Tatabánya. Van valamiféle csere Tata és Tatabánya között. Tatabányáról bejárnak ide az üzembe dolgozók, de vannak olyanok is, főleg az értelmiség, akik Tatán laknak és Tatabányán dolgoznak. Az ő gyermekeik persze tataiak, hozzánk járnak."

Az esztergomi gimnázium: "Általános tantervű osztályokba nem vehettem fel annak előtte csak esztergomi és Esztergom közvetlen környéki tanulókat. Most van arra lehetőség, hogy angol vagy francia osztályokba felvegyek például dorogi gyereket. De ezeknek a száma nagyon kevés."

A tatabányai gimnázium: az orosz speciális osztályban "a beiskolázási körzetünk megyei, mégis nagyon szűk, mert gyakorlatilag csak Tatabányára korlátozódik. Most is mindössze két gyerek jelentkezett, aki nem tatabányai...a fakultációs osztályokban is csak néhány vidéki van, a környező községekből jelentkezők, tehát közigazgatásilag a városhoz kötöttek."

A komáromi gimnázium: "Nem tudnánk megtölteni az iskolát, ha nem lenne vidéki vonzáskörzetünk. Ezek a vonzáskörzetünkbe tartozó községek mezőgazdasági jellegűek, kivéve Almásfüzitőt. Onnan sok értelmiségi gyerek jön. A testnevelési osztályba szinte az egész megyéből jönnek, sőt Fejér és Veszprém megyéből is."

A kisbéri gimnázium: "Azelőtt 25 általános iskola tartozott a mi körzetünkbe. Megtörtént az összevonás, most csak tíz, a volt komáromi járás déli része. Innen jönnek hozzánk, de a kollégium kedvéért még Bábolnáról, Nagyigmándról is, pedig ezek Komáromhoz tartoznak. Az is előfordul, hogy a tatai gimnázium küld nekünk Tata környéki gyereket."

A dorogi gimnázium: "A gyerekek krémje nem hozzánk jön, hanem az esztergomi Dobóba...kit oda, vagy a közgazdaságiba nem vesznek fel, azt át vesszük. A német tagozat javított rajtunk, mert nemzetiségi ez a vidék, és a nemzetiségi községekből a környékről is többen jelentkeztek hozzánk."

Az oroszlanýi gimnázium: "A beiskolázási körzetünk elég nagy, de két patinás iskola is van a közvetlen közelünkben, így ezek jobban vonzzák a diákokat. A többségük oroszlanýi, de van gyerekünk a környező községekből is. Elég sokan kerülnek hozzánk átirányítással Tatabányáról. Az egészségügyi, óvónői, kereskedelmi szakközépiskolából jönnek. A város vezetői közül pedig sokan nem adják a gyerekeiket a mi gimnáziumunkba, és egy kisvárosban ennek híre megy."

A gimnáziumoknak ez az önjellemzése felfogható úgy is, mint a formális egyenlőséget egyfajta funkcionális szempontból értelmező különbségtétel. Ugy tűnik, hogy a hét gimnázium csakis együtt fogható fel a megye gimnáziumi rendszerének, ahol nemcsak az elérhetőség, a hivatalos és nemhivatalos értékítélet jelentős, hanem még ennél is fontosabb a kölcsönös és egymásra utaltsági rendszer. Feltűnő, hogy mindegyik gimnázium egy-két másikhoz viszonyítva értelmezi önmagát. Ezen az egységen belül a felsorolás, a sorrend sugall egyfajta

hierarchiát, de ez egyáltalán nem egységes, és a gimnáziumok közötti különbség távolról sem egyforma. Mindegyik gimnázium valamilyen szempontból vezető szerepet játszik, és ugyanaz a gimnázium egy másik szempontból egy másik gimnáziumnak a kiegészítője, komplementere, filiáléja. Sőt ugyanannak a tágabb közösségnek az igényeit és érdekeit szinte rotációs rendszerben szolgálják ki. Az idézetekben az is megnyilvánul, hogy amikor sajátmagukat meghatározzák, akkor egyáltalán nem össztársadalmi vagy nemzetgazdasági szempontokat vesznek figyelembe. Teljesen tisztában vannak azzal, hogy konkrét, helyi társadalmi igényeket kötelesek kiszolgálni és kielégíteni - függetlenül attól, hogy ez felemelő érzés vagy kényszerből /a túlélésért vívott harcban/ vállalt szerep.

A gimnáziumok önkategorizációjában megfigyelhető egy viszonylag szokatlan rétegződés is. Ha tiszteletben tartjuk egy ország, egy országrész, egy tájegység, egy megye társadalomtörténetét, akkor ennek a rétegződésnek a felismerése és leírása nem jelent értékítéletet, sőt patrióta-lokálpatrióta megközelítésben talán még egy fordított értékrendet is fel lehet tételezni. A megyei gimnáziumok harmada országos jelentőségű, szinte összekötő kapocs a helyi és a teljes társadalom között, az országos jelentőségű munkahelyekre, főiskolákra, egyetemekre /és feleségi státuszokra/ készít fel. A gimnáziumok másik harmada a megyét a szomszéd megyékhez kapcsolja, a brain-drain-hez hasonló "naturális kereskedelmet" folytat lányokkal, fiúkkal /bár ennek a folyamatnak a racionalizálását a MÁV és a MÁVAUT menetrendjei biztosítják/. A harmadik harmad az intenzivitásé; a helyi kultúra, művelt-

ség centrumaként funkcionál, bár nehéz eldönteni, hogy ebből a hatásból mennyi sugárzik távolabb a hivatalos és nem-hivatalos beiskolázási határoknál.

A gimnáziumok elrendezhetők abból a szempontból is, mennyi a tanulók között a fiúk aránya. A skála az osztályonként átlagosan egy-két fiútanulótól a fiúk arányos részesezéséig terjed, s aligha meglepő, hogy a fiúk aránya azokban a gimnáziumokban magasabb, amelyek nagyobb sikerrel készítene fel a felsőfokú továbbtanulásra. /Hadd utaljak a faktoranalízis egy olyan elemére, amelyet a feldolgozás során kevésbé hangsúlyoztam. Az első faktorban a lányok gimnáziumi továbbtanulása mellett hasonló szerepet játszik az összes nyolcadikosok közül gimnáziumba jelentkezők aránya, amely a fiúkat is magába foglalja./

Sajátos a helyzet a komáromi gimnáziumban. Mint az előbbi idézetből kitűnt, Almásfüzitő a városka vonzáskörzetének települései között különleges helyzetben van: ez az egyetlen ipari település. A gimnázium számára az almásfüzitői gyerekek fontos /presztizsnövelő/ tényezőt jelentenek. "Almásfüzitőn nagy timföldgyár van, onnan sok értelmiségi és jobb munkás-gyerek jön. Sok a mérnök-gyerek. Jellemző például, hogy szinte mindannyian műszaki pályára készülnek, és évek óta mindig orosz tagozatos osztályba jelentkeznek, mert a Szovjetunióba mennek műszaki egyetemre" - mondja a gimnáziumigazgató. Előfordul tehát /igaz, a megyében csak egyetlen esetben/, hogy nem az iskolaszékhely adja meg az iskola rangját. Az a község, amelyről szó van, a statisztikai elemzés tanúsága szerint a megye legiskolázottabb települései közé

tartozik, s fiai igen gyakran tanulnak tovább gimnáziumban - a az iskolaválasztás indítéka legalábbis fontos motívuma lehet az, amit az igazgató tapasztalatai alapján fogalmazott meg.

A szakközépiskolák körzete a gimnáziumokétól abban különbözik, hogy a lakosság más csoportjait szolgálják ki, illetve nyerek meg.

A tatabányai óvónőképző szakközépiskola fele-fele arányban vesz fel tatabányait és "vidékit" /a túljelentkezés négy-szeres!/, az esztergomi egészségügyi a helyi és a vonzáskörzeti ipari munkásság, illetve parasztság lányait, az ottani közgazdasági szakközépiskola /elitebb osztályába néhány fiú is jár/ javarészt a városi munkás- és alkalmazotti rétegek lányait iskolázza be. Érdemes idézni a tatabányai egészségügyi szakközépiskolában készült interjúból, mely a szakközépiskolák beiskolázási körzetének leggyakoribb társadalmi jellemzőit foglalja össze: "Az iskola tanulóinak körülbelül egyharmada tatabányai, kétharmada vidéki. A kétharmadban sok tatai és orosz lányi gyerek van, a többiek faluból jönnek. Ez még inkább jellemző a szakiskolára, mint a szakközépiskolára. A szakiskolások sokkal messzebből jönnek, falusi körülmények közül. Sokan jönnek munkás- és parasztcsaládokból; értelmiségi gyerek kevés van, mert aki biztos szakmát akar adni a gyerek kezébe, az a munkás- vagy a parasztcsalád."

Az egészségügyi szakközépiskola - a megyében kettő van - a szakirány és a társadalmi-területi összetétel következtében sajátos funkciót lát el: a faluból kijött kislányoknak szakmát ad a kezébe, és pedig hagyományos és tipikusan női szakmát, amit a családban is hasznosítani tudnak. A közkeletű vélekedéssel

szemben, hogy ugyanis a lányok számára a gimnázium az az iskolatípus, ahol eltöltenek a családalapításig néhány évet - a megyében úgy látják, hogy inkább az egészségügyi szakközépiskola tölt be ilyen "parkoltató funkciót". Meglehetősen gyakori, hogy a lányok terhesek lesznek, és akár az érettségi előtt közvetlenül is kimaradnak az iskolából: "mindig elveszi őket a fiú, falun ez már így szokás". A serdülők még vállalják a szakma elsajátításának, a kórházi gyakorlatoknak a kötelező fegyelmét, házasságkötés után, családayaként, különösen falusi lakóhelyükről ingázva a kórház munkarendjéhez már nem tudnak alkalmazkodni, azért rendkívül gyakori, hogy pár év után szakítanak a tanult mesterséggel.

A megye szakmunkásképzői közül csak kettőben készült interjú, így a kép még vázlatosabb lehet. A nehezen beiskolázható szakmákban országos "toborzás" folyik /az oroszlányi szakmunkásképző félezres tanulólétszámának mintegy harmada került így az iskolába/. A gyerekek inkább falusiak mint városiak, szellemi-értelmiségi foglalkozásúak gyermekei csak elvétve kerülnek ezekbe az iskolákba: akkor, ha még a leggyengébb gimnáziumban csagy szakközépiskolában is kudarcot vallottak. Területileg az jellemző, hogy "általában mindenhol jönnek mindenféle szakmára", ám megfigyelhető tradíciók kialakulása is. A távolabbi mezőgazdasági településekről iskoláznak be a hagyományos lakossági szolgáltató szakmába /asztalos, festő stb./, a környék ipari településeiről jelentkezők ipari-építőipari szakmát akarnak tanulni. A szakmunkásképzők esetében az oktatott szakmák különbözősége miatt végül is többféle beiskolázási körzetről lehet beszélni - va-

lódi vonzáskörzet csak a vonzó szakmáknál alakul ki /ilyen a fodrász, fogműves, női szabó/, amelyekben viszont a székhelytelepülés lakói vannak felülreprezentálva.

Az önbesorolás, önkategorizálás további szempontja - összefüggésben a beiskolázási körzettel, a tanulók területi és társadalmi összetételével -, hogy az oktató-nevelő munka mely pontjaira helyeződik a hangsúly, hogyan értelmeződik iskolánként a siker és kudarc.

E kérdéskörrel kapcsolatban valamennyi interjúnkban központi szerepet kapott az iskola szigora, igényessége /"szigorú iskola a miénk..."/. Lehetetlen eldönteni, speciálisan Komárom megyei középiskolai vagy elterjedtebb jelenségről, értékorientációról van-e szó; "örök" iskolai értékek továbbéléséről vagy arról, hogy az inga kilengett, és a vonzó, rugalmas, nyitott iskola szlogenje helyébe egy - talán neokonzervatívnak látszó - önmeghatározás, értéktételezés lépett. Dolgozatom szempontjából most nem is ezeknek a kérdéseknek van jelentősége, hanem annak, hogyan értelmezik az egyes iskolák a szigort, az oktató-nevelő munka igényességét.

Két egymással ellentétes orientáció látszik kirajzolódní. Az egyiket talán oktatói, a másikat nevelői irányultsággént lehetne leírni. Valamennyi iskolavezetőnek van mondanivalója a tanítványok oktatásával és "neveltségi szintjével" kapcsolatban is, eltérő hangsúlyok a sikerek és kudarcok, a természetesnek tekintett adottságok és az akut vagy krónikus problémák leírásában fejeződnek ki.

A megye legjobb gimnáziumai oktatásra orientált isko-

lák, de a szakközépiskolák között is találtunk ilyet. "Nyilván minden iskolának az a feladata, hogy megpróbálja a szülők elvárásának megfelelően a lehető legsikeresebben dolgozni. Mi igyekszünk ezeknek megfelelni. A /felsőfokú/ beiskolázási arányszámunk országosan is elismert." "Az iskolánk jó értelemben vett hagyományos iskola...a felénk áramlásból le lehet szűrni, hogy erős gimnáziumnak tartanak minket." "Az iskola presztízse azt is jelenti, hogy...60-75 %-os volt a felvétel felsőbb iskolába. Az idejövőknek a háromnegyede az első pillanattól kezdve komolyan veszi a tanulást, mert tovább akar tanulni."

Azok az iskolák, amelyek tanítványaikat a legjobban tanulók közül válogathatják, amelyeket a gyerekek zöme közbülső iskolafokozatnak tekint az alsó és a felső szint között, nemigen küszködnek nevelési gondokkal, A gyerekek magatartásával kapcsolatos problémák viszonylag könnyen kezelhetőnek tűnnek - azért nem interpretálják sikerként az iskolavezetők, ha úrrá tudnak lenni rajtuk. Például: "Két éve nagyon sok bajunk volt az elsősökkel. Nagy a szájuk és rettentően neveletlenek. Rettenetesen sokat beszélnek...nem akarják tudomásul venni, hogy itt házirend is van." "A városiak magabiztosabbak, határozottabbak. A vidéki gyerek eleinte kicsit visszafogottabb. Nagyon sokat fejlődnek aztán egy-két év alatt, egységesebb műveltségi és magatartási szintre jutnak."

Hogy városi vagy falusi - városkörnyéki vagy távolabbi faluból való a gyerek, ezekben az iskolákban nem játszik valódi szerepet: "Ma már az öltözködésükből se lehet megál-

lapítani, ugyanazt a tévét nézik, bejárnak a városba..."

Néhány interjúból csak igen óvatosan lehet általánosítható következtetéseket levonni. Mégis nehéz nem arra gondolni, hogy ezek az iskolák, amelyek magukat "hagyományos" gimnáziumként kategorizálják, olyan funkciót teljesítenek, amelyeket az egykori gimnáziumok is elláttak: iskolatávoli alsóbb rétegek néhány kiemelkedően tehetséges gyermekét sikerrel integrálták a középosztálybeli tanulók többségéhez. /Hivatkozni lehet a magyar szociográfiai irodalomra csakúgy, mint nemzetközi tapasztalatokra. Meulemann például alaposan elemzett széleskörű empirikus kutatás tapasztalatai alapján abban látja az "eltömegesedő", az esélyegyenlőségre alapozó gimnázium egyik hátrányát, hogy ezt a feladatot kevésbé tudja teljesíteni./¹⁷

A tanulmányi sikeresség magyarázata kívülről nézve az előnyök halmozódásában van: "Ha az iskolának jó a híre, válogat a tanulóiban. Ettől jobbak az eredmények. Ha jobbak az eredmények, még többen jelentkeznek, és még jobban válogat. A tanári kar is fiatal és lelkes. Oda mindenki szívesen menne tanítani, mert jó híre van. Így a tanári kar is kitermelődik: a legjobbak mennek Tatára, a jók Tatabányára, a maradék Oroszlányba." Belülről nézve pedig a gyerekek motiváltsága és a pedagógusok munkájának színvonala indokolja a sikert.

A másik orientációs irány, az iskolai nevelés hangsúlyozása - a sikereknek, a kudarcoknak elsősorban nevelésen belüli értelmezése - jellemző az iskolák másik csoportjára. Ez így persze egyszerűsítés, hiszen ezek az iskolák is akarnak és tudnak több-kevesebb sikert az oktatásban is elérni,

illetve kudarcként élik meg, ha erre nem eléggé képesek. A szakképző iskolákban - szakközépiskolákban és szakmunkásképzőkben egyaránt - emellett nagy súllyal esik latba, hogy a szakmát milyen mértékben sajátítják el és szeretik meg a tanulók.

"Ami a tanulóknak a tudását illeti, hát természetes, hogy mi soha nem tudunk olyan szintet elérni, mint egy tatai vagy egy esztergomi gimnázium" - hasonlóan realista megfogalmazásokat több interjúból idézhetnék. Végül is ez az alaphelyzet, ami /az érintettek véleménye szerint/ munkájuk hangsúlyait másutt helyezi el. Ha a megye legerősebb gimnáziumaiban az érettségizettek közül felvételizők, illetve felvettek arányát emelik ki, mint a tanulmányi teljesítmény mérőszámát, a többi gimnázium, néhány szakközépiskola azzal büszkélkedhetik, hogy ha tanítványaik közül valaki felvételizik, azt többnyire fel is veszik, s ha még ez a statisztika sem mond elég, akkor azt emelik ki, hogy azok, akik bejutottak a felsőoktatásba, mindig eljutnak a diplomáig. A szakmunkásképzők számára pedig "már az is nagy dolog, ha ilyen gyerekekből lehet valamit csinálni".

"Mi nagyon szigorú iskola vagyunk. Bizonyos dolgokat nagyon keményen fogunk, például a lopást." "Nálunk fegyelmi probléma nincsen. ...Egy - nem azt akarom mondani, hogy zárda-típusú iskolának -, de egy jó szigorú hagyományokkal rendelkező iskolának tartanak minket." "Sok fegyelmi problémánk van. Sajnos, az italozás az, ami szomorú." "Sajnos azzal is küzdenünk kell, hogy a gyerekek galeribe keverednek, szipózás is előfordult." Az egyik legfontosabb sikerforrás, ha az

ilyen problémákat kezelni vagy a fenyegetésüket elhárítani sikerül. A város /még akkor is, ha nem igazán metropolis/ tele van veszélyekkel: a "szabados életforma" melegágya, itt a gyerekek "elvadulnak", a nagy áruházban "meleg van, ott találkozhatnak, randalírozhatnak fiúk-lányok", a városban "nincs elég lehetőség az ellenőrzésükre, és nincs elég ellenőr." Ezek ugyan - az interjúalanyok elmondása szerint - jellemző magatartásformák a 13-17 éves fiataloknál /az általános iskola hetedik-nyolcadik osztályától a nagykorúságig/, de éppen az adott iskolára nem jellemzők.

Aligha lehet kétségbevonni, hogy a városokban tényleges lehetőség van deviáns kortárs csoportok, ifjúsági szubkultúrák kialakulására, hogy ha nem a népességszám biztosítja az aninimitást, gyengíti a szociális kontrollt, akkor az éppen fellendülő idegenforgalom vagy az ország sok részéből "összeszaladt", rövid ideje együttélő lakosság, amelynek még nem volt ideje gyökeret verni. /Így magyarázható, hogy egy olyan kisváros, mint Oroszlány, az interjúk szerint éppúgy melegágya a nagyvárosi bajoknak, mint a megyeszékhely, ám például Tata gyakorlatilag mentes ezektől./ Az iskolák egyik fő feladatukat abban látják, hogy megvédjék tanítványaikat a környezettől, és ezen a téren sikeresnek ítélik saját tevékenységüket. Kivételt egyetlen szakmunkásképző jelent, amely tanulóinak mintegy harmadát "toborozni" kényszerül; az állami gondozott vagy "istenhátamögötti" falvakból városba került gyerekek az egyetlen olyan csoport, amelynek jelentős részét az iskola sem tudja megnevelni.

Az interjúkban visszaköszönnek az ellentétpárok: a

"dörzsölt" városi áll szemben a tekintélytisztelő falusival. Például: a falusi gyerekek "hallgatnak a tanárra, elfogadják, hogy jót akar...a városi gyerek előtt nincs tekintélye a tanárnak"; "mindig jobb egy falusi gyerek, mert azok fogva vannak otthon"; "sokkal fegyelmezettebbek, tisztességtudóbbak, nem beszélnek vissza"; "a városiak dörzsöltebbek, mint a vidékiek...a vidéki gyerekek nagyobbik része jóindulatú, a felnőttel tisztelettudó, alkalmazkodó"; "a legnehezebbek az oroszlányiak, valószínűleg ugyanazért, amiért a tatabányaiak, mert felső tagozatos koruktól szinte már az utca neveli őket...elégé elvadult gyerekek ezek".

Az "oktatásorientált" iskolában a városi és a falusi gyerekek között kevés vagy éppen egyáltalán nincsen különbség; ám, amit - közös vonásként is - kiemelnek és fontosnak minősítenek, azok inkább városias magatartások: tájékozottság, műveltség, magabiztos fellépés. Ezekből az iskolákból szemlélve a magatartások, e városi javak elérhetőek városi és falusi gyerekek számára egyaránt.

A "nevelésorientált" iskolák erősen hangsúlyozzák a településtípus szerinti különbségeket a gyerekek között. Az általuk képviselt értékek hordozói elsősorban a falusi gyerekek; annál zavaróbbnak ítélik a tanulói magatartást, minél "városiasabb". Ilyen érték mindenekelőtt a falusi gyerekek tekintélytisztelete, könnyebb "kezelhetősége". /Ennek a negatív oldalának vagy az árának azt tartják, hogy a falusi gyerekek intellektuálisan elmaradnak a városiak mögött. "Aranyos kis butuskák...mint a csirkék, úgy mennek az osztályfőnök után" - a városi középiskola igazgatójának szavai

karikatúraszerű élességgel adják vissza ezt a kettősséget, illetve a kozzákapcsolt érzelmi tartalmakat./ További fontos érték a fizikai munkában mutatott eredményesség. Az őszi mezőgazdasági munkákban vagy a nyári építőtáborokban kapott hivatalos vagy nemhivatalos elismeréseket az iskola sikereként értékelik, olyan sikerként, amely az iskola és a szülői ház nevelését együttesen dicséri.

Elképzelhető az is, hogy nem pusztán arról van szó, hogy az összes középfokú iskola alkot egy intézményhálózatot, hogy külön-külön mindegyiknek fontos helye, szerepe, funkciója van. Nemcsak arról van szó, hogy egyiket sem lehet kiemelni vagy megváltoztatni a többi károsodása, komoly egyensúlyzavar nélkül. Abból, ahogyan a családok, gyerekek választják iskoláikat, ahogyan az iskolák választják tanulóikat és tanáraikat, azt olvashatjuk ki, hogy ez az intézményhálózat hogyan szervül bele nagyobb hálózatokba.

Ha kissé erőltetetten hierarchikusan, ha kevésbé erőltetetten funkcionálisan osztályozzák az iskolákat, oktatásorientáltak, illetve nevelésorientáltak minősítjük őket, mindenképpen kitűnik az, hogy adott iskolának egy másik rendszerben betöltött funkciója fogalmazódik meg az interjúkban. Akár racionalizálásról van szó, akár érzelemgazdag megfogalmazásokról, akár arról, ahogyan a szükségből erényt kovácsolnak, akár továbbélő romantikus urbánus-népies eszményekről, lényegileg minden iskola vagy egy manufaktúra szerepét játssza vagy egyetemnek vagy egy családnak "magához ölelő karjaként" funkcionál. Tudniillik két-három középiskola gyakorlatilag főiskolák, egyetemnek nulladik évfolyamának felel meg, ennek minden előnyével

és hátrányával, a többi középiskola lényegileg a nevelést fejezi be, azt a nevelést, amit a család adna, ha módjában állna. A legtöbb szakmunkásképző pedig kénytelen megelégedni azzal /ami valójában nagyon sok/, hogy szakmát ad a gyerekek kezébe - sőt sokakkal meg is szerettteti. Így értelmezhető a néhány középiskolai osztály kiemelkedő tanulmányi eredménye, és időnként kíméletlen tananyagcentrikussága, és az is, hogy másutt az a nagy teljesítmény, ha jó kisgyerekeket tizennyolc évesen romlatlan lányként vagy tiszteletudó fiúként adnak vissza a családnak, megtanítva őket sokmindenre, és megvédve őket a "bűnös város" káros hatásaitól. Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy a különböző iskolák hivatalos elnevezése, besorolása - a nekik tulajdonított hivatalos funkciók - társadalmi célképzeteknek felel meg. Ezzel szemben a tényleges működésük, önértékelésük valóságos társadalmi viszonyoknak pontos mintázata: gyerekek, szülők, pedagógusok realitásérzékét fejezi ki ez a mintázat, és ezt sem dicsérni, sem bírálni nem lehet mintaképpéért.¹⁸

Saját szempontjából minden iskola racionálisan viselkedik, a kutatás szempontjából pedig teljesen érthető módon. Azonban felmerül a gyanú, hogy ez a racionális viselkedés rutineljárások gyűjteménye. Ez azt is jelenti, hogy az iskolák nincsenek felkészülve szokatlan és váratlan eseményekre, viszont évtizedek alatt kialakítottak egy saját cselekvési rendet. Ez főleg szokásokon, szakmai tapasztalatokon alapszik, a már érintett szerepviselkedéseken kívül. Az iskolák viszonylag zavartalan működéséhez nemcsak a kialakított rutin járul hozzá, hanem az is, hogy szerveződésük minden lát-

szat ellenére nagyfokú autonómiával rendelkezik. Működésüknek nincsen sem kezdő, sem végző időpontja. Ennek következtében egy iskola magatartásának teljes megváltozását egyszerűen nem lehet várni, mert folyamatosan találkoznak egymással a belépő és a kilépő évfjáratok /ez érvényes mind a diákokra, mind a tanárookra/. Az autonómia másik forrása valószínűleg az, hogy minden iskola saját rutinjának egyszerre ura és szolgálja. Tökéletesen tudja kezelni az általa "választott" gyerekeket, de nem tudja kezelni a téves választást. Sőt az autonómiából /a rutinból/ következően talán még észre sem veszi, hogy téves választásról van szó. /Ezért emlékeztet, hogy valaki az egészségügyi szakközépiskolából orvosegyetemre ment - pedig eredetileg ez az iskola lett volna az orvosegyetemek meritési bázisa./ Szinte mindegynek látszik, milyen sokféle nyolcadikos lép be egy adott középiskolába, onnan az iskola tényleges funkciója által meghatározott néhány ilyen típus kerül ki. Sok-sok rutineljáras, nagymértékű öntörvényűség és négy hosszú év elegendő ahhoz, hogy a diákok egymáshoz hasonuljanak. Talán ezért is sikerült az interjúalanyoknak egész iskolák népét egy-egy találó félmondattal jellemezni. Ez az egymáshoz hasonulás azután erősíti az autonómiát, növeli a rutineljárasokba vetett hitet; az önbeteljesítő jóslat egyszerre jelenik meg természeti és társadalmi törvényként, vagyis a gyerek sorsaként.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban azt vizsgáltam, hogyan befolyásolják a területi-társadalmi környezet feltételei a középfokú továbbtanulás előtt álló nyolcadikosok továbbtanulási szándékait, és hogyan "csapódnak le", tükröződnek ezek a választások az érintett középfokú iskolákban. Az adatok elemzése alapján legfőbb tapasztalataimat röviden úgy lehet összegezni, hogy a különböző társadalmi-területi feltételek között felnövekvő, iskolázódó gyerekek csoportjai egymástól meglehetősen eltérő aspirációs szerkezettel jellemezhetők, másfelől az egész terület, a megye minden egyes középfokú iskolája meghatározott környezetből érkezett gyermekcsoportok oktatására-nevelésére készült fel, "specializálódott". A statisztikai adatok és összefüggések ezt a kapcsolatrendszert a választók, a továbbtanulók szempontjából jelenítik meg, az iskolaigazgatókkal készült interjúk azt írják le, hogyan reflektálnak a "választottak". Minden egy irányba mutat, úgy tűnik, mindenki megtalálja azt az iskolát, amelyik neki legjobban megfelel, s ott azt kapja - nevelésben, oktatásban -, amit igényel. Az egyensúly és harmónia némiképp csalóka: legalább ennyire van szó kényszerpályákról, kölcsönös meghatározottságokról. Ezek közül e kutatás a lakóhelyi szociális környezet jellegét, a továbbtanulási döntést hozó általános iskolások nemét és a rendelkezésükre álló középfokú iskolák "karakterét" emelte ki.

Az alábbiakban az elemzés néhány tapasztalatát emelem ki.

1. A lakóhelyi szociális környezet meghatározói közül a lakosság iskolázottsági szerkezetére vonatkozó adatok mutatkoztak legérzékenyebbnek a gyárekek középfokú továbbtanulási szándékaival való összefüggésben olyannyira, hogy bizonyos értelemben a kulturális-iskolázási magatartások "öröklődéséről" is lehet ennek alapján beszélni. Figyelmeztető, hogy a középfokon továbbtanulni nem kívánók aránya ott a legmagasabb, ahol a szélsőségesen alacsony iskolázottságú lakosság koncentrálódik.
2. Igen erősek a nemek közötti különbségek. Ezek részben a szakirányok hagyományos preferálásában, illetve elutasításában mutatkoznak meg, részben a formális iskolai végzettség szintjében. A lakóhely iskolázottságának változása főként a lányok továbbtanulási törekvéseit befolyásolja, felnőtt népesség iskolázottságának emelkedése nyomán ezért csak korlátozott növekedésre lehet számítani a fiatal nemzedék középiskolázás iránti érdeklődésében. Különösen problematikus a gimnázium iránti érdeklődés alacsony szintje a fiúknál, csökkenése általában a mindenkori nyolcadikosok körében.
3. A középfokú iskolák területi elhelyezkedésének jellemzője, hogy a felsőfokú továbbtanulásra leginkább felkészítő intézmények és a legvonzóbb képzési programok a legiskolázottabb településekben helyezkednek el, s ezek elsősorban a székhelytelepülés nyolcadikosainak állnak rendelkezésükre.
4. A megye középfokú iskolái között funkciómegoszlás alakult ki, amely azon alapul, hogy minden egyes iskola meghatározott társadalmi-területi összetételű tanulónépességgel találkozik, társadalmilag-területileg meghatározott lakosság szükséglete-

it törekszik kielégíteni. Ezzel konzerválja /hogyha nem erősíti/ a már meglévő társadalmi-területi különbségeket.

JEGYZETEK

1. Benedek András-Forray R. Katalin-Kozma Tamás: A társadalmi-gazdasági feltételrendszer település-strukturális különbségei és az oktatás. Komárom megye, 1980. Tervezéshez kapcsolódó kutatások 78. Oktatáskutató Intézet, 1983; Forray R. Katalin: Az iskoláztatás alakulása és a társadalmi-területi folyamatok Komárom megyében, 1960-1980. Tervezéshez kapcsolódó kutatások 88, Oktatáskutató Intézet, 1984.
2. Forray R. Katalin: Pedagógiai ökológia a hetvenes években. Tervezéshez kapcsolódó kutatások 65. Oktatáskutató Intézet, 1983; Forray R. Katalin: Fővárosunk és középiskolái. Tervezéshez kapcsolódó kutatások 72. Oktatáskutató Intézet 1983; Forray R. Katalin: Az iskolai kudarc társadalmi-területi tényezői, Kultúra és Közösség, 1984. 6.
3. A nyolcadikosok továbbtanulási jelentkezéseit iskolánként összegző statisztikai lapokat a megyei tanács művelődési osztálya bocsátotta rendelkezésemre; az OTTIR adatbázis-hoz ld. Benedek András: Az oktatástervezést támogató információs rendszer /OTTIR/, Tervezéshez kapcsolódó kutatások 86. Oktatáskutató Intézet, 1984.
4. Härnqvist, K.: Individual Demand for Education. Analytical Report, OECD, Párizs, 1978.
5. A problematika megfogalmazódik az oktatásfejlesztés távlati fejlesztésére kidolgozott programban is, statisztikailag elemzi Harcza István: A fiatalok anyagi életkörülményeinek, életmódjának néhány főbb vonása. /In: Az ifjúság életkörülményei, KSH, 1984. 165-175./

6. Legalaposabban és legsokoldalúbban Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon, Gondolat, 1982.
7. Enyedi György /Falvaink sorsa, Magvető, 1980./ erre már korábban utalt abban a vonatkozásban, hogy a társadalmilag hátrányos helyzet forrásává egyre inkább - a társadalmi réteghelyzetnél inkább - a lakóhely válik. Hasonló következtetésre jutottam országos iskolázási statisztikák területi elemzése nyomán magam is, v.ö. Forray R. Katalin: Társadalmunk és középiskolája, kandidátusi értekezés, 1983.
8. Semjén András: A középiskolázás területi alakulásának elemzése matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásával. Tervezéshez kapcsolódó kutatások 100. Oktatókutató Intézet, 1985.
9. Beluszky Pál-Sipos Tamás: Magyarország falutípusai, MTA Földrajztudományi Kutató Intézet /Elmélet-Módszer-Gyakorlat/. Bp. 1982. A faktoranalízisnek a területi kutatásokban való felhasználásának sajátosságaira utal Bertalan László is. /A faktoranalízis alapjairól, I-II. Szociológia, 1982. e. 283-300; 1982. 3. 459-474./
10. Semjén András idézett elemzésében nagyjából hasonlóan alakult az első faktor, amit ő úgy értelmezett, hogy a fejlett posztindusztriális szerkezetet és az ennek megfelelő magas iskolázottságot reprezentálja.
- 10/a Horváth-Szabó Katalin /Összehasonlító intelligencia-vizsgálat városi és falusi lakosság körében, 1985. Kandidátusi értekezés/ az intelligencia szintjének és szerkezetének vizsgálata alapján ellentétes következtetésre jut. A továbbtanulás szintjének kiválasztása azonban még inkább "társadalomspecifikus", mint az IQ-érték.

11. Kiss Ernő-Schüttler Tamás /Az általános iskolák 7. osztályos tanulóinak iskola- és pályaválasztása. Országos Pedagógiai Intézet, 1983./ a hetedikesek iskola- és pályaválasztásainak motivációs hátterét vizsgálva jutnak hasonló eredményre; korábban Kovács Csaba-Francia László /A települések társadalmi szerkezete és az anyagi életkörülmények, in: Társadalmi struktúránk fejlődése, III. köt. 179-252, Társadalomtudományi Intézet, 1979./ azt mutatta ki, hogy a városi munkásság fiait és lányait egymáshoz hasonlóbban iskoláztatja, mint ahogyan ezt a falusi munkásság teszi.
12. V.ö. Forray R. Katalin: Társadalmunk és középiskolája. Pedagógiai Szemle, 1979. 1. 12-20.
13. Itt és a továbbiakban felhasznált adatok forrása a Tudományszervezési és Informatikai Intézet statisztikai kiadványai, tételesen ld. Források.
14. Ld. erről: Barta Györgyi és mtsai: Komárom megye gazdasági szerkezete. Oktatáskutató Intézet, 1983. /kézirat/
15. A látens, funkcionális hierarchiák kialakulása a formálisan azonos intézményhálózatban természetes jelenség az adott iskolafokozat elterjedtségének meghatározott szintjén. Ezt empirikusan vizsgálta és bizonyította Freeman, R.: The overeducated American, New York, San Francisco, London, 1976.
16. V.ö. Nemes Nagy József: Változások a magyar felsőoktatás meritési bázisának természetében, 1971-1983. Oktatáskutató Intézet, 1985. /kézirat/
17. Meulemann, H.: Bildungsexpansion und Wandel der Bildungs-

vorstellungen zwischen 1958-1978. Eine Kohortenanalyse.
Zeitschrift für soziologie, 8. 227-253.

18. A gondolatmenet itt érintkezik a "rejtett tantervvvel"
kapcsolatos elméleti megfontolásokkal. /Szabó László
Tamás: A "rejtett tanterv". Oktatáskutató Intézet, 1985./

FORRÁSOK

MM Statisztikai Tájékoztató. Középfokú oktatás, 1983/84.

Tudományszervezési és Informatikai Intézet, Bp. 1984.

MM Statisztikai Tájékoztató. Szakmunkásképzés, 1983/84.

Tudományszervezési és Informatikai Intézet, Bp. 1984.

MM Felvételi vizsgaeredmények középiskolánként és felsőoktatási intézményekben, 1979. Tudományszervezési és Informatikai Intézet, Bp. 1980.

MM felvételi vizsgaeredmények középiskolánként a felsőoktatási intézményekben, 1983. Tudományszervezési és Informatikai Intézet, Bp. 1984.

F Ü G G E L É K

I/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a lakóhely lélekszáma szerint /abszolút számban/

FIUK

		GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0- 2000.0	N=26	23	59	155	0	16	253
2000.0- 5000.0	N=17	44	102	225	0	7	378
5000.0-10000.0	N= 6	32	59	180	0	2	273
10000.0-20000.0	N= 2	25	70	118	0	3	216
20000.0-50000.0	N= 3	87	183	275	0	8	553
50000.0-99999.9	N= 1	57	172	270	0	5	504
ÖSSZESEN	N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

		GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0- 2000.0	N=26	45	73	89	23	31	261
2000.0- 5000.0	N=17	58	106	109	23	7	303
5000.0-10000.0	N= 6	78	82	100	18	23	301
10000.0-20000.0	N= 2	76	60	75	16	5	232
20000.0-50000.0	N= 3	158	164	154	31	9	516
50000.0-99999.9	N= 1	105	195	138	39	11	488
ÖSSZESEN	N= 55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

		GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0- 2000.0	N=26	68	132	244	23	47	514
2000.0- 5000.0	N=17	102	208	334	23	14	681
5000.0-10000.0	N= 6	110	141	280	18	25	574
10000.0-20000.0	N= 2	101	130	193	16	8	448
20000.0-50000.0	N= 3	245	347	429	31	17	1069
50000.0-99999.9	N= 1	162	367	408	39	16	992
ÖSSZESEN	N= 55	788	1325	1888	150	127	4278

I/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a lakóhely lélekszáma szerint /%-ban/

FIUK

		GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0- 2000.0	N=26	9.1	23.3	61.3	0.0	6.3	100.0
2000.0- 5000.0	N=17	11.6	27.0	59.5	0.0	1.9	100.0
5000.0-10000.0	N= 6	11.7	21.6	65.9	0.0	0.7	100.0
10000.0-20000.0	N= 2	11.6	32.4	54.6	0.0	1.4	100.0
20000.0-50000.0	N= 3	15.7	33.1	49.7	0.0	1.4	100.0
50000.0-99999.9	N= 1	11.3	34.1	53.6	0.0	1.0	100.0
ÖSSZESEN	N=55						

LÁNYOK

		GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0- 2000.0	N=26	17.2	28.0	34.1	8.8	11.9	100.0
2000.0- 5000.0	N=17	19.1	35.0	36.0	7.6	2.3	100.0
5000.0-10000.0	N= 6	25.9	27.2	33.2	6.0	7.6	100.0
10000.0-20000.0	N= 2	32.8	25.9	32.3	6.9	2.2	100.0
20000.0-50000.0	N= 3	30.6	31.8	29.8	6.0	1.7	100.0
50000.0-99999.9	N= 1	21.5	40.0	28.3	8.0	2.3	100.0
ÖSSZESEN	N=55						

FIUK ÉS LÁNYOK

		GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0- 2000.0	N=26	13.2	25.7	47.5	4.5	9.1	100.0
2000.0- 5000.0	N=17	15.0	30.5	49.0	3.4	2.1	100.0
5000.0-10000.0	N= 6	19.2	24.6	48.8	3.1	4.4	100.0
10000.0-20000.0	N= 2	22.5	29.0	43.1	3.6	1.8	100.0
20000.0-50000.0	N= 3	22.9	32.5	40.1	2.9	1.6	100.0
50000.0-99999.9	N= 1	16.3	27.0	41.1	3.5	1.6	100.0
ÖSSZESEN	N=55						

II/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a lakóhelyen az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N= 3	85	139	241	0	5	470
30.0-	36.0	N= 7	108	323	515	0	12	958
36.0-	40.0	N=13	28	63	167	0	5	263
40.0-	44.0	N=14	19	68	157	0	6	250
44.0-	100.0	N=18	28	52	143	0	13	236
ÖSSZESEN		N=55	260	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N= 3	135	147	119	20	12	433
30.0-	36.0	N= 7	241	309	287	77	22	936
36.0-	40.0	N=13	59	81	89	17	18	264
40.0-	44.0	N=14	42	72	78	11	10	213
44.0-	100.0	N=19	43	71	92	25	24	255
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N= 3	220	286	360	20	17	903
30.0-	36.0	N= 7	349	632	802	77	34	1894
36.0-	40.0	N=13	87	144	256	17	23	527
40.0-	44.0	N=14	61	140	235	11	16	463
44.0-	100.0	N=19	71	123	235	25	37	491
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

II/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a lakóhelyen az általános iskolánál kevesebbet végzettek aránya szerint %-ban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZEP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
0.0-	30.0	N= 3	18.1	29.6	51.3	0.0	1.1	100.0
30.0-	36.0	N= 7	11.3	33.7	53.8	0.0	1.3	100.0
36.0-	40.0	N=13	10.6	24.0	63.5	0.0	1.9	100.0
40.0-	44.0	N=14	7.6	27.2	62.8	0.0	2.4	100.0
44.0-	100.0	N=18	11.9	22.0	60.6	0.0	5.5	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZEP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
0.0-	30.0	N= 3	31.2	33.9	27.5	4.6	2.8	100.0
30.0-	36.0	N= 7	25.7	33.0	30.7	8.2	2.3	100.0
36.0-	40.0	N=13	22.3	30.7	33.7	6.4	6.8	100.0
40.0-	44.0	N=14	19.7	33.8	26.6	5.2	4.7	100.0
44.0-	100.0	N=18	16.9	27.8	36.1	9.8	9.4	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZEP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
0.0-	30.0	N= 3	24.4	31.7	39.9	2.2	1.9	100.0
30.0-	36.0	N= 7	18.4	33.4	42.3	4.1	1.8	100.0
36.0-	40.0	N=13	16.5	27.3	48.6	3.2	4.4	100.0
40.0-	44.0	N=14	13.2	30.2	50.8	2.4	3.5	100.0
44.0-	100.0	N=18	14.5	25.0	47.9	5.1	7.5	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

III/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása az általános iskolai
végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GYMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	25.0	N=11	19	35	100	0	8	162
25.0-	27.0	N=15	127	315	515	0	9	966
27.0-	29.0	N=21	105	248	488	0	16	857
29.0-	100.0	N= 8	17	47	120	0	8	192
ÖSSZESEN		N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GYMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	25.0	N=11	37	56	65	16	15	189
25.0-	27.0	N=15	219	321	273	67	20	900
27.0-	29.0	N=21	225	239	272	55	41	832
29.0-	100.0	N= 8	39	64	55	12	10	180
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GYMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	25.0	N=11	56	91	165	16	23	351
25.0-	27.0	N=15	346	636	788	67	29	1865
27.0-	29.0	N=21	330	487	760	55	57	1689
29.0-	100.0	N= 8	56	111	175	12	18	372
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

III/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása az általános iskolai
végzettségük aránya szerint %-ban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	25.0	N=11	11.7	21.6	61.7	0.0	4.9	100.0
25.0-	27.0	N=15	13.1	32.6	53.3	0.0	0.9	100.0
27.0-	29.0	N=21	12.3	28.9	56.9	0.0	1.9	100.0
29.0-	100.0	N= 8	8.9	24.5	62.5	0.0	4.2	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	25.0	N=11	19.6	29.6	34.4	8.5	7.9	100.0
25.0-	27.0	N=15	24.3	35.7	30.3	7.4	2.2	100.0
27.0-	29.0	N=21	27.0	28.7	32.7	6.6	4.9	100.0
29.0-	100.0	N= 8	21.7	35.6	30.6	6.7	5.6	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	25.0	N=11	16.0	25.9	47.0	4.6	6.6	100.0
25.0-	27.0	N=15	18.5	34.1	42.2	3.6	1.6	100.0
27.0-	29.0	N=21	19.5	28.8	45.0	3.3	3.4	100.0
29.0-	100.0	N= 8	15.1	29.8	47.0	3.2	4.8	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

IV/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a szakmunkás végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	9.0	N= 8	57	87	149	0	11	304
9.0-	10.0	N=14	127	287	522	0	13	949
10.0-	11.0	N=21	71	224	428	0	15	738
11.0-	100.0	N=12	13	47	124	0	2	186
ÖSSZESEN		N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	9.0	N= 8	82	84	78	12	9	265
9.0-	10.0	N=14	220	330	276	72	31	929
10.0-	11.0	N=21	183	210	253	43	37	726
11.0-	100.0	N=12	35	56	58	23	9	181
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	9.0	N= 8	139	171	227	12	20	569
9.0-	10.0	N=14	347	617	798	72	44	1878
10.0-	11.0	N=21	254	434	681	43	52	1464
11.0-	100.0	N=12	48	103	182	23	11	367
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

IV/b sz. táblázat

a továbbtanulási szándékok megoszlása a szakmunkás végzettségek aránya szerint /%-ban/

FIÚK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	9.0	N= 8	18.8	28.6	49.0	0.0	3.6	100.0
9.0-	10.0	N=14	13.4	30.2	55.0	0.0	1.4	100.0
10.0-	11.0	N=21	9.6	30.4	58.0	0.0	2.0	100.0
11.0-	100.0	N=12	7.0	25.3	66.7	0.0	1.1	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	9.0	N= 8	30.9	31.7	29.4	4.5	3.4	100.0
9.0-	10.0	N=14	23.7	35.5	29.7	7.7	3.3	100.0
10.0-	11.0	N=21	25.2	28.9	34.8	5.5	5.1	100.0
11.0-	100.0	N=12	15.3	30.9	32.0	12.7	5.0	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIÚK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	9.0	N= 8	24.4	30.1	39.5	2.1	3.5	100.0
9.0-	10.0	N=14	18.5	32.9	42.5	3.8	2.3	100.0
10.0-	11.0	N=21	17.3	29.6	46.5	2.9	3.5	100.0
11.0-	100.0	N=12	13.1	28.1	49.6	6.3	3.0	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

V/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a középiskolai végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZEP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	0.0	N=24	34	85	228	0	12	359
0.0-	11.0	N=20	40	98	220	0	12	370
11.0-	13.0	N= 3	17	75	118	0	4	214
13.0-	16.0	N= 5	22	259	440	0	8	799
16.0-	100.0	N= 3	85	128	217	0	5	435
ÖSSZESEN		N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZEP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	8.0	N=24	59	108	134	28	23	352
8.0-	11.0	N=20	71	104	115	26	29	345
11.0-	13.0	N= 3	65	55	79	19	6	224
13.0-	16.0	N= 5	199	285	229	57	21	791
16.0-	100.0	N= 3	126	128	108	20	7	389
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZEP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	8.0	N=24	93	193	362	28	35	711
8.0-	11.0	N=20	111	202	335	26	41	715
11.0-	13.0	N= 3	82	130	197	19	10	438
13.0-	16.0	N= 5	291	544	669	57	29	1590
16.0-	100.0	N= 3	211	256	325	20	12	824
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

V/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a középiskolai végzettségűek aránya szerint /%-ban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMLNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	8.0	N=24	9.5	23.7	63.5	0.0	3.3	100.0
8.0-	11.0	N=20	10.8	26.5	59.5	0.0	3.2	100.0
11.0-	13.0	N= 3	7.9	35.0	55.1	0.0	1.9	100.0
13.0-	16.0	N= 5	11.5	32.4	55.1	0.0	1.0	100.0
16.0-	100.0	N= 3	19.5	29.4	49.9	0.0	1.1	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	8.0	N=24	16.8	30.7	38.1	8.0	6.5	100.0
8.0-	11.0	N=20	20.6	30.1	33.3	7.5	8.4	100.0
11.0-	13.0	N= 3	29.0	24.6	35.3	8.5	2.7	100.0
13.0-	16.0	N= 5	25.2	36.0	29.0	7.2	2.7	100.0
16.0-	100.0	N= 3	32.4	32.9	27.8	5.1	1.8	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	8.0	N=24	13.1	27.1	50.9	3.9	4.9	100.0
8.0-	11.0	N=20	15.5	28.3	46.9	3.6	5.7	100.0
11.0-	13.0	N= 3	18.7	29.7	45.0	4.3	2.3	100.0
13.0-	16.0	N= 5	18.3	34.2	42.1	3.6	4.8	100.0
16.0-	100.0	N= 3	25.6	31.1	39.4	2.4	1.5	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

VI/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a felsőfokú végzettségűek aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GI MN	SZKÖZÉ P	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	2.0	N= 37	56	143	348	0	21	568
2.0-	3.0	N= 8	28	102	190	0	7	327
3.0-	4.0	N= 4	20	64	112	0	2	198
4.0-	5.0	N= 2	75	201	343	0	6	625
5.0-	100.0	N= 4	89	135	230	0	5	459
ÖSSZESEN		N= 55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GI MN	SZKÖZÉ P	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	2.0	N= 37	104	176	183	40	43	546
2.0-	3.0	N= 8	75	86	117	29	13	320
3.0-	4.0	N= 4	67	52	76	8	10	213
4.0-	5.0	N= 2	144	236	172	50	12	614
5.0-	100.0	N= 4	130	130	117	23	8	408
ÖSSZESEN		N= 55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GI MN	SZKÖZÉ P	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	2.0	N= 37	160	319	531	40	64	1114
2.0-	3.0	N= 8	103	188	307	29	20	647
3.0-	4.0	N= 4	87	116	188	8	12	411
4.0-	5.0	N= 2	219	437	515	50	18	1239
5.0-	100.0	N= 4	219	265	347	23	13	867
ÖSSZESEN		N= 55	788	1325	1988	150	127	4278

VI/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a felsőfokú végzettségűek aránya szerint %-ban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	2.0	N= 37	9.9	25.2	61.3	0.0	3.7	100.0
2.0-	3.0	N= 8	8.6	31.2	58.1	0.0	2.1	100.0
3.0-	4.0	N= 4	10.1	32.3	56.6	0.0	1.0	100.0
4.0-	5.0	N= 2	12.0	32.2	54.9	0.0	1.0	100.0
5.0-	100.0	N= 4	19.4	29.4	50.1	0.0	1.1	100.0
ÖSSZESEN		N= 55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	2.0	N= 37	19.0	32.2	33.5	7.3	7.9	100.0
2.0-	3.0	N= 8	23.4	26.9	36.6	9.1	4.1	100.0
3.0-	4.0	N= 4	31.5	24.4	35.7	3.8	4.7	100.0
4.0-	5.0	N= 2	23.5	38.4	28.0	8.1	2.0	100.0
5.0-	100.0	N= 4	31.9	31.9	28.7	5.6	2.0	100.0
ÖSSZESEN		N= 55						

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	2.0	N= 37	14.4	28.6	47.7	3.6	5.7	100.0
2.0-	3.0	N= 8	15.9	29.1	47.4	4.5	3.1	100.0
3.0-	4.0	N= 4	21.2	28.2	45.7	1.9	2.9	100.0
4.0-	5.0	N= 2	17.7	35.3	41.6	4.0	1.5	100.0
5.0-	100.0	N= 4	25.3	30.6	40.0	2.7	1.5	100.0
ÖSSZESEN		N= 55						

VII/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása az iparban foglalkoztatottak aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GI MN	SZKÖZÉ P	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N=20	24	70	172	0	12	278
30.0-	40.0	N=11	70	121	276	0	7	474
40.0-	50.0	N=11	64	110	195	0	8	381
50.0-	60.0	N= 7	78	245	401	0	9	733
60.0-	100.0	N= 6	32	99	175	0	5	311
ÖSSZESEN		N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GI MN	SZKÖZÉ P	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N=20	50	78	97	24	22	271
30.0-	40.0	N=11	136	156	153	35	16	496
40.0-	50.0	N=11	91	105	100	18	10	328
50.0-	60.0	N= 7	169	249	225	52	28	723
60.0-	100.0	N= 6	74	88	90	21	10	283
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GI MN	SZKÖZÉ P	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N=20	74	148	269	24	34	549
30.0-	40.0	N=11	206	277	429	35	23	970
40.0-	50.0	N=11	155	219	299	18	18	709
50.0-	60.0	N= 7	247	494	626	52	37	1456
60.0-	100.0	N= 6	106	187	265	21	15	594
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

VII/b sz. táblázat

a továbbtanulási szándékok megoszlása az iparban foglalkoz-
tottak aránya szerint %-ban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N=20	8.6	25.2	61.9	0.0	4.3	100.0
30.0-	40.0	N=11	14.8	25.5	58.2	0.0	1.5	100.0
40.0-	50.0	N=11	16.8	28.9	52.2	0.0	2.1	100.0
50.0-	60.0	N= 7	10.6	33.4	54.7	0.0	1.2	100.0
60.0-	100.0	N= 6	10.3	31.8	56.3	0.0	1.6	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N=20	18.4	28.8	35.8	8.9	8.1	100.0
30.0-	40.0	N=11	27.4	31.5	30.8	7.1	3.2	100.0
40.0-	50.0	N=11	27.7	33.2	30.5	5.5	3.0	100.0
50.0-	60.0	N= 7	23.4	34.4	31.1	7.2	3.9	100.0
60.0-	100.0	N= 6	26.1	31.1	31.8	7.4	3.5	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	30.0	N=20	13.5	27.0	49.0	4.4	6.2	100.0
30.0-	40.0	N=11	21.2	28.6	44.2	3.6	2.4	100.0
40.0-	50.0	N=11	21.9	30.9	42.2	2.5	2.5	100.0
50.0-	60.0	N= 7	17.0	33.9	43.0	3.6	2.5	100.0
60.0-	100.0	N= 6	17.8	31.5	44.6	3.5	2.5	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

VIII/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GIMN	SZK CZ ÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	3.0	N= 4	75	238	378	0	8	699
3.0-	10.0	N= 7	103	158	320	0	9	630
10.0-	30.0	N=19	56	121	314	0	6	497
30.0-	50.0	N= 14	13	42	117	0	11	188
50.0-	100.0	N=11	16	46	94	0	7	163
ÖSSZESEN		N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GIMN	SZK CZ ÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	3.0	N= 4	169	244	206	51	23	693
3.0-	10.0	N= 7	169	183	173	34	9	568
10.0-	30.0	N=19	123	158	164	36	25	506
30.0-	50.0	N=14	29	58	64	16	14	181
50.0-	100.0	N=11	30	37	58	13	15	153
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZK CZ ÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	3.0	N= 4	244	482	584	51	31	1392
3.0-	10.0	N= 7	272	381	493	34	18	1198
10.0-	30.0	N=19	179	279	478	36	31	1003
30.0-	50.0	N=14	47	100	181	16	25	369
50.0-	100.0	N=11	46	83	152	13	22	316
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

VIII/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya szerint %-ban/

FIUK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	3.0	N= 4	10.7	34.0	54.1	0.0	1.1	100.0
3.0-	10.0	N= 7	16.3	31.4	50.8	0.0	1.4	100.0
10.0-	30.0	N=19	11.3	24.3	63.2	0.0	1.2	100.0
30.0-	50.0	N=14	9.6	22.3	62.2	0.0	5.9	100.0
50.0-	100.0	N=11	9.8	28.2	57.7	0.0	4.3	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LANYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	3.0	N= 4	24.4	35.2	29.7	7.4	3.3	100.0
3.0-	10.0	N= 7	29.8	32.2	30.5	6.0	1.6	100.0
10.0-	30.0	N=19	24.3	31.2	32.4	7.1	4.9	100.0
30.0-	50.0	N=14	16.0	32.0	35.4	8.8	7.7	100.0
50.0-	100.0	N=11	19.6	24.2	37.9	8.5	9.8	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIUK ÉS LANYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEPTAN	ÖSSZ
-0.0-	3.0	N= 4	17.5	34.6	42.0	3.7	2.2	100.0
3.0-	10.0	N= 7	22.7	31.8	41.1	2.8	1.5	100.0
10.0-	30.0	N=19	17.8	27.8	47.7	3.6	3.1	100.0
30.0-	50.0	N=14	12.7	27.1	49.1	4.3	6.8	100.0
50.0-	100.0	N=11	14.6	26.3	48.1	4.1	7.0	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

IX/a sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a nem anyagi ágazatok-
ban foglalkoztatottak aránya szerint /abszolút számban/

FIUK

			GIMN	SZK CZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	10.0	N=22	42	97	251	0	14	404
10.0-	15.0	N=20	52	97	242	0	9	400
15.0-	20.0	N= 8	41	152	252	0	8	453
20.0-	100.0	N= 5	133	299	478	0	10	920
ÖSSZESEN		N=55	268	645	1223	0	41	2177

LÁNYOK

			GIMN	SZK CZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	10.0	N=22	74	104	128	34	25	365
10.0-	15.0	N=20	77	123	137	24	29	390
15.0-	20.0	N= 8	142	132	153	31	14	472
20.0-	100.0	N= 5	227	321	247	61	18	874
ÖSSZESEN		N=55	520	680	665	150	86	2101

FIUK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZK CZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	10.0	N=22	116	201	379	34	39	769
10.0-	15.0	N=20	129	220	379	24	38	790
15.0-	20.0	N= 8	183	284	405	31	22	925
20.0-	100.0	N= 5	360	620	725	61	28	1794
ÖSSZESEN		N=55	788	1325	1888	150	127	4278

IX/b sz. táblázat

A továbbtanulási szándékok megoszlása a nem anyagi ágazatok-
ban foglalkoztatottak aránya szerint /%-ban/

FIÚK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	10.0	N=22	10.4	24.0	62.1	0.0	3.5	100.0
10.0-	15.0	N=20	13.0	24.2	60.5	0.0	2.2	100.0
15.0-	20.0	N= 8	9.0	33.6	55.6	0.0	1.8	100.0
20.0-	100.0	N= 5	14.5	32.5	52.0	0.0	1.1	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	10.0	N=22	20.3	28.1	35.1	9.3	6.8	100.0
10.0-	15.0	N=20	19.7	31.9	35.1	6.2	7.4	100.0
15.0-	20.0	N= 8	30.1	28.0	32.4	6.6	3.0	100.0
20.0-	100.0	N= 5	26.0	36.7	28.3	7.0	2.1	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

FIÚK ÉS LÁNYOK

			GIMN	SZKÖZÉP	SZMUNK	SZAKISK	NEMTAN	ÖSSZ
-0.0-	10.0	N=22	15.1	26.1	45.3	4.4	5.1	100.0
10.0-	15.0	N=20	16.3	27.8	48.0	3.0	4.8	100.0
15.0-	20.0	N= 8	19.8	30.7	43.8	3.1	2.4	100.0
20.0-	100.0	N= 5	20.1	34.6	40.4	3.4	1.6	100.0
ÖSSZESEN		N=55						

X. sz. táblázat

A középfokú oktatásban résztvevő tanulók száma Komárom megyében

1983

	Gimnázium	Szakközép- iskola	Szakmunkás- képző	Szakiskola
Tatabánya	486	1773	2064	155
Tata	760	262	1019	-
Esztergom	763	1338	1455	119
Komárom	438	134	328	171
Kisbér	293	-	145	-
Oroszlány	255	-	523	-
Dorog	251	-	-	-
Nyergesújfalu	30	181	-	-
Lábatlan	-	-	25	-
Összesen	3276	3688	5534	445

XI. sz. táblázat

A szakközépiskolai tanulók szakirányok szerinti megoszlása

Komárom megyében, 1983

	Szakmunkás- képzési célú	Középfokú képzési célú /ipari, mezőgazd./	Egyéb /nem anyagi ágazatok/
Tatabánya	548	323	902
Tata	-	262	-
Esztergom	795	206	454
Komárom	-	-	134
Nyergesújfalu	211	-	-
Összesen	1554	791	1490

XII. sz. táblázat

Az I. éves szakmunkástanulók létszáma szakmacsoportonként

Komárom megyében, 1983

Szakmacsoportok	Tanulók száma	Szakmák száma a szakmacsoportban	Ebből a megyében ténylegesen
bányászat	145	5	2
kohászat	21	6	1
gépjárműtechnikai szakmák	192	6	5
csőhálózat- és berendezés szerelő	100	3	2
gépszerelő és szerszámkészítő	193	7	3
szerkezetlakatos	63	2	1
közlekedésgép- és repülőszerelő	-	5	-
egyéb vas- és fémipar	-	2	-
elektrolakatos	19	3	1
villanyszerelő	116	4	3
mechanikai jellegű műszerész	73	7	4
elektromos jellegű műszerész	16	5	2
építőanyagipar	-	6	-
vegyipar	33	4	2
faipar	66	7	2
papíripar	9	2	1
nyomdaipar	9	8	2
textilipar	70	6	3
bőripar	80	8	4
ruhaipar	62	7	2
szolgáltató jellegű szakmák	84	14	5

Szakmacsoportok	Tanulók száma	Szalmák száma a szakmacsoportban	Ebból a megyében ténylegesen
víz- és csatornaműkezelő	-	1	-
építőipar	94	3	2
építési szakipar	113	9	3
növénytermesztés	30	5	1
állattenyésztés	80	7	3
élelmiszeripar	21	11	1
vendéglátás	70	14	11
hírközlés	-	3	-
Összesen	2170		66

XIII. sz. táblázat

Felvételi vizsgaeredmények Komárom megyében

	1979					1983				
	Éretts. száma	Felv. je- lentk.	Fel- vett	Pontszám [*] vitt ka- pott	Éretts- száma	Felv. je- lentk.	Fel- vett	Pontszám [*] vitt ka- pott	Éretts- száma	Felv. je- lentk.
Esztergomi gimn. + szk.	99+26	79	51	43,4 42,7	109+33	94	42	44,3 33,1		
Tatai gimn.	138	115	68	48,6 40,0	167	91	48	48,4 35,6		
Tatabányai gimn. + szk.	134	53	31	44,4 37,2	106+33	77	42	47,5 35,2		
Kisbéri gimn.	71	27	17	46,2 42,0	56	29	16	48,0 31,3		
Oroszlányi gimn.	32	13	6	34,2 36,0	43	20	9	46,8 35,3		
Komáromi gimn.	90	42	17	44,4 36,0	94	50	18	47,0 29,0		
Dorogi gimn.	75	17	7	45,0 31,8	50	18	6	44,4 31,3		
Esztergomi közgazd.	65	14	7	34,8 36,4	59	13	8	48,7 32,8		
Tatabányai közgazd.	90	12	8	43,8 40,0	132	18	9	47,5 34,2		
Tatabányai eü.	55	2	1	48,0 31,8	55	12	5	40,4 22,3		

* A tényleges pontszám hatszorosa